

PAPER DETAILS

TITLE: XVIII. Yüzyilda Osmanli Esnaf ve Zanaatkârlari ve Sorunlari Üzerine Gözlemler

AUTHORS: Ibrahim GÜLER

PAGES: 121-158

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/217460>

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI ESNAF VE ZANAATKÂRLARI VE SORUNLARI ÜZERİNE GÖZLEMLER*

İbrahim GÜLER**

ÖZET

Osmanlı esnaf ve zanaatkârları, XVIII. yüzyılda da teşkilâtlanmış bulunuyordu. Her esnaf zümresinin lonca denilen birlikleri vardı. Bunlarda belli kural ve kaideler geçerliydi. Ancak bu kurallara ilk devirlerde olduğu gibi sıkı sıkıya bir bağlılık söz konusu değildi. Bazen bu kuralların, esnaf ve zanaatkârlar veya yöneticileri tarafından veyahut da dışarıdan bazı kimselerce çiğnendiği görülmektedir.

Esnaf ve zanaatkârların bu yüzyıldaki cins ve miktarı konusunda kesin bir rakam bilinmemektedir. Fakat muhtelif yıllara ait toplam 324 esnaf ve zanaatkâr tespit edilmiştir. Bu sayının artması muhtemeldir. Bunlar ancak yeni araştırmalar sonucunda ortaya çıkacaktır.

XVIII. yüzyıl esnaf ve zanaatkârları, gelenekçi yapının müsaade ettiği imkânlar ölçüsünde iş teşebbüsünde bulunuyor, iş hacmini artırıyordu. Onların iş teşebbüsü ve hacmi, bir ve iki dükkânla veyahut işyerleri ve mağazalarla sınırlı değildi; daha çok olabilirdi. Onların mesleklerini icra ettikleri belli mekânlar vardı. Bu mekânlar, şehrin iş merkezlerinin bulunduğu muayyen yerlerde yer aldığı gibi, muhtelif mahallelerine yayılmış olabilirdi.

Esnaf ve zanaatkârlar, devrin şartlarından doğmuş, birçok sorunla da karşılaşıyorlardı. Bu sorunlar onların çalışma düzenini bozuyordu. Düzeni bozulan esnaf bu kez, çevresini ve ticaret hayatını olumsuz yönde etkiliyordu. Bu sorunlarla ilgili olarak esnaf ve zanaatkârlar ile devlet makamları arasında sık sık yazışmalar oluyor, çözüm önerileri ortaya konuyordu. Fakat, buna rağmen sorunlara dair şikayetler, bir türlü sona ermiyordu.

RÉSUMÉ

Les artisans ottomans au XVIIIe siècle ont été traditionnellement organisés. Chaque métier avait une corporation. Elle correspondait quelque règle professionnel et commercial dans le métier. Mais, parfois certains entre les artisans ou leurs dirigeants ne respectaient pas le règle de métier.

On ne sait pas combien de métiers ou d'artisans y ont-ils en total dans l'empire à cette époque. Mais, après mes études, j'ai pu en établir trois cent vingt quatre, pour les différents époques. Ce nombre n'est pas définitif. il est possible de préciser que le nombre de métier et d'artisan peut augmenter à la fin des études qui sera ultérieurement faire par les chercheurs sur ce sujet.

Les artisans ottomans entreprenaient en même temps d'élever le nombre de leurs boutiques ou magasins et de leurs capitaux. ils pouvaient en avoir plusieurs. ils exerçaient leurs métiers dans les places de travaux où étaient appelés dükkâns, mağazas, mahzens et kârhanes. Ces sont dispersés différents endroits de la ville ou certains sont réunis même arrondissements

* Bu makale, “Kırşehir Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Ahi Evran-ı Veli ve Ahiliğin Günümüze Yansımaları Sempozyumu (16-17 Ekim 1997, Kırşehir)” na sunulan bildirinin yeniden ele alınarak gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Les artisans de l'époque avaient aussi de quelques problèmes de métier et d'administrative très grave. A cause de cela, la marche de l'ordre de leurs professions s'abîmaient. Ce resultat les influensaient en négatif. Entre les artisans et les responsables de l'établissement de l'Etat qui se trouvent la région, même avec ceux-ci du gouvernement central à İstanbul se réalisaient plusieurs correspondances concernant ces problèmes, pour en résoudre. Malgré cela, les plaintes des artisans ne se terminaient pas.

GİRİŞ

Belli bir dönem kültürümüzde “ahilik” genel adı ile ifade edilmek istenen meslek erbabı veya teşkilâtının veyahut da XVIII. yüzyıldaki Osmanlı “esnaf ve zanaatkâr örgütleri”nin, devletin kuruluşundan bu asra kadar gelişimi ve değişimi ile kökeni açısından incelenmesi, burada yaptığım daha uzun bir mesai gerektirmektedir. Bundan dolayı makalemden, konunun belirtilen kapsamda ele alınması düşünülmemektedir. Çünkü, her Osmanlı şehir ve kasabasının ekonomik ve ticaret hayatı üzerinde incelemelerde bulunarak, öncelikle bunların sonuçlarını bir araya getirip bir neticeye varmak icap etmektedir. Halbuki, daha bu tür araştırmaların henüz başında olduğumuzu belirtmek gerekir. Bununla beraber gerek yerli, gerekse yabancı birtakım araştırmacıların, son yıllarda esnaf ve zanaatkârların genel yapısına¹ ve bütün devirleri kapsamaksızın belli bazı bölgelerimizdeki durumuna dair araştırmalara ilgilerini yönelttikleri, incelemeler yaparak bunun sonucunda bazı görüşler ileri sürdükleri dikkat çekmektedir. Ancak araştırmacıların bölge esnaf ve zanaatkârları konusunda yaptıkları çalışmalara baktığımızda, yüzlerce

¹Mesela, Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı" adlı incelemesinin [Bk. Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi, 1. Cilt*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yayını, İstanbul 1994, s. 513-729] "Sanayi" adlı bölümünde esnaf teşekkülleri hakkında bir değerlendirme yapmaktadır. Bu çerçevede, esnaf ve zanaatkarlar teşkilatının menşei (Bk. s. 606-608), esnaf idarecileri (bk. s. 608-609), esnaflıkta mertebeler (bk. s. 609-610), mesleklerde ihtiyaca göre dükkân ve eleman sınırlaması (Bk. s.610-612), otokontrol sistemi (bk. s. 612-613) üzerinde durmaktadır. Ayrıca, fiyatların tesbit ve esnafın kontrolü adıyla narh müessesesi (bk. s. 562-565) ve ihtisab müessesesinden bahsetmektedir. Bahaeddin Yediyıldız da, incelediği "Osmanlı toplumu"nda, şehirliler arasında esnaf ve zanaatkârlar zümresine ait genel anlamda görüşler [Bk. Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumu", *Osmanlı Devleti Tarihi, 1. Cilt*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yayını, İstanbul 1994, s.475-476] ortaya koymaktadır. Bu tür bilgilere, tanınmış batılı yazarların incelemelerinde de rastlanmaktadır. [Mesela, bk. Robert Mantran, "Etat Ottoman au XVIIe siècle, stabilisation ou declin ?", *Histoire de l'Empire Ottoman sous la direction de Robert Mantran*, Edition de Librairie Artheme Fayard, France 1989, s. 252-253; Gilles Veinstein, "L'Empire dans sa grandeur (XVe siècle)", *Histoire de l'Empire Ottoman sous la direction de Robert Mantran*, Edition de Librairie Artheme Fayard, France 1989, s. 216-217.]. Yine bu çerçevede birkaç yerli başka araştırmacının çalışmasını da örnek olarak vermek mümkündür. [Bk. Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", *Belleten LII / 203* (1988), s. 501-533 ; Aynı müellif, "Fihir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler", *Belleten LII / 203* (1988), s. 667-683 ; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.]

Osmanlı şehir ve kasabasından meselâ Ankara², Bursa³, Diyarbakır⁴, İstanbul⁵, Manisa⁶, Mudurnu (Bolu)⁷, Sinop⁸, Sivas⁹, Tokat¹⁰, Trabzon¹¹ gibi sadece birkaçının belli bir dönemdeki ekonomik ve ticaret hayatı ile esnaf örgütlerinin bazı özellikleri hakkında tespitler yapabildiklerine şahit olunmaktadır. Bu çalışmalarda, esnaf ve zanaatkârlar hakkında ileri sürülen görüşler aşağı yukarı aynı noktalarda toplanmaktadır. Kuruluştan çöküşe kadar, bu zümrelerdeki değişme ve gelişmeler ile onların uzun yıllar süresince yaşadıkları sorunlar geri plânda kalmaktadır.

Belli dönemleri ihtiva eden bu tip birkaç çalışma ile Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının altı buçuk asırlık bir dönemini bütünüyle aydınlatmak herhalde eksik olur ve bu aşamada onların mesele ve şartları hakkında genel bir değerlendirme yapmak da bizi yanlış neticelere götürebilir.

² Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarisında Ankara-Fizikî, Demografik, İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı(1785-1840)*, Birinci Baskı, Ankara 1986 ; Aynı müellif, “Ankara Esnaf Teşkilâtı(1785-1840)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi(OMÜ) Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1* (Samsun 1986), s. 156-181.

³ Bk. Halil İncelik, “Bursa-I. : XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, *Belleten XXIV/93* (1960), s. 45-66, 67-102.

⁴ Bk. İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarisında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara 1995.

⁵ M. Münir Aktepe, “Ahmed III. Devrinde fiark Seferine İştirak Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İÜEF) Tarih Dergisi, VII / 10* (İstanbul 1954), s. 51-30 ; Mübahat S. Kütükoğlu, “1009 Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (İÜEF) Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı:9* (İstanbul 1978), s. 1-85 ; Aynı müellif, *Osmanlılar’da Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983.

⁶ Bk. M. Çağatay Uluçay, *XVII inci Yüzyılda Manisa’da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı*, İstanbul 1942 ; Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 76-77.

⁷ Bk. Müjgan Cumbur, “fier’iyye Sicillerine Göre 'Mudurnu Esnafı'", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum (13-15 Ekim 1993-Ankara) Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1798, Ankara 1996, s. 25-32.

⁸ İbrahim Güler, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarisında Sinop (İdarî Taksimat ve Ekonomik Tarihi)*, İstanbul 1992(Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, basılmamış “Doktora Tezi”);

⁹Bk. Ömer Demirel, “XIX. Yüzyıl Osmanlı fiehir Ekonomisi (Sivas Örneği)”, *Osmanlı, III (İktisat)*, Editör: Güler Eren-Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 504-527.

¹⁰Bk. İlhan fiahin-Feridun M. Emecen, “XV. Asrın İkinci Yarisında Tokat Esnafı”, *Osmanlı Araştırmaları (The Journal Of Ottoman Studies), VII-VIII*, İstanbul 1988, s. 287-308 ; Rifat Özdemir, “Tokat Esnaf Teşkilâtı(1771-1840)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, s. 397-424 .

¹¹Mustafa Öztürk, “Trabzon’da Fiatlar(1750-1770)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, s. 425-434.

Konuyla ilgili metodolojik sorunlardan biri de, Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının, ülke genelinde din veya cinsiyet ayırımı göz önüne alınarak ne kadarının hangi meslek grubu içinde yer aldığı ve toplam miktarı sorusunun henüz cevaplanamamasıdır.

Bu aşamada bizim konuyla ilgili olarak bu yazıda yapmayı düşündüğümüz husus, bu metodolojik sorunlara cevap bulmaktan ziyade, XVIII. yüzyılda, Osmanlı şehirlerindeki karakteristik esnaf örgütleri ile, meselelerinin tesbiti denemesinden ibaret olacaktır. Amacımız, böyle bir çalışma ile Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının başlangıçtan çöküşe kadar olan bir zaman dilimi içinde geçirdiği aşamalar ve yaşadıkları sorunlar hakkında genel bir değerlendirmeye gidebilmek için katkıda bulunmaktır.

Konuyla ilgili çalışmaların gelinen noktadaki bazı problemlerini ve çalışmadaki amacımızı bu şekilde belirttikten sonra, esas konumuzu teşkil eden XVIII. yüzyıldaki Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ile sorunları hakkındaki tesbit ve değerlendirmelerimize geçebiliriz. Bu çerçevede incelememizin birinci kısmında, XVIII. yüzyılda hangi meslek gruplarının bulunduğu ve miktarları hakkında bazı fikirler ortaya konacaktır. Ayrıca, devrin meslek gruplarının teşkilatlanması ile iş yaptığı fizikî alanlar ve iş kapasiteleri belirlenecektir. ikinci kısmında ise esnaf ve zanaatkârların sorunları üzerinde durulacaktır. Bu yönüyle, yaptığımız çalışmanın esnaf ve zanaatkârlar üzerine bugüne kadar gerçekleştirilmiş incelemelere bir katkı sağlaması; geçmiş ve sonraki dönemlerde esnaf ve sanatkarların geçirdiği aşamalar hakkında da bir mukayese imkânı vermesi düşünülmektedir.

A) XVIII. Yüzyıl Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları:

1-Esnaf ve Zanaatkârların cins ve miktarları:

XVIII. yüzyıl Osmanlı esnaf ve zanaatkârları, yahut da meslek sahiplerinin cinsi ve toplam miktarı konusunda, bugünkü şehir tarihi araştırmalarının sonucuna göre, kesin rakamlar vermek ve Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının tamamının isimlerini ortaya koyabilmek mümkün görünmemektedir. Çünkü, işaret ettiğimiz gibi, Osmanlı şehirlerinden sadece çok cüz'î miktarının üzerinde incelemelerde bulunulabilmiş, hatta bu incelemelerde de sadece belli bir dönem ele alınmıştır. Ayrıca, bir şehirde rastlanılan esnaf ve zanaatkâr grubuna, şehirlerin coğrafi özelliği ve ekonomik yapısının farklılığı nedeniyle, diğer şehirlerde rastlamama gibi bir durumla da karşılaşılabilir. Örneğin bir liman şehrinde mellah ve reis (gemici, kaptan) gibi zümrelere rastlanırken iç şehirlerde bunların bulunmaması gibi. Bu, incelenmemiş Osmanlı şehirlerinde, şehrin coğrafi özelliği ve ekonomik yapısına göre, daha bilinmeyen birçok farklı meslek gruplarının olmasının muhtemel olduğunu göstermektedir.

Bundan başka, sadece belli bir dönemi incelenen şehirlerin, incelenen döneme ait yerel kaynaklarının sayılarının azlığı ve bunların bir silsile halinde

seneleri takip etmemeleri de, bu esnaf ve zanaatkârlar kesiminin toplam sayısının ve cinsinin tesbitini zorlaştırmaktadır.

Bu şartlara rağmen, konuyla ilgili birtakım fikirler ortaya konabilir. Yaptığımız çalışmada, XVIII. yüzyıldaki Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının cins ve ismini belirlerken, bir kısım arşiv belgeleri ile bazı şehirler üzerine yapılmış incelemeler temel dayanağımız olmuştur. XV., XVI., XVII., XVIII. ve XIX. yüzyıllara ve bazı şehirlere ait bilgileri içeren hazırladığımız bir tabloda tanıtılan esnaf ve zanaatkârlar, XVIII. yüzyıla ait tesbit edemediklerimiz hakkında bize bir fikir verebilir¹². Bu tabloda, toplam 324 çeşit esnaf ve zanaatkâr tanıtılmıştır.¹³ Bunların gerçek miktarının belirlenen bu rakamın üzerinde olduğu muhakkaktır. Tabloda tanıtılmış meslek erbabı arasında sayılmayan esnaf ve zanaatkârların, değişik Osmanlı şehirleri üzerine yapılan incelemeler sonucunda ortaya çıkmasının mümkün olduğunu düşünmek gerekmektedir.

2- Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârlarının Teşkilâtlanması :

XVIII. yüzyılda Osmanlı şehirlerindeki iş ve sermaye sahipleri, yani esnaf ve zanaatkârlar, kendi aralarında, geleneksel bir anlayışla, genellikle teşkilâtlanmış bir yapıya sahiptiler. Nitekim Ermeni asıllı olup bu yüzyılda İsveç'in İstanbul'daki elçiliğinde çok uzun süre görev almış bulunan ve III. Selim devrini son derece iyi gözlemleyen D'Ohsson'un İstanbul'a ait izlenimleri de bunu

¹²Bk. **Tablo : 1.**

¹³ Bunlar arasından bazılarının meslekleri (meselâ çinicilik, kakmacılık çekiçcilik, bakırcılık, camcılık, yontuculuk, nakışcılık, halıcılık, kumaşcılık, saraçlık, kunduracılık, silâhçılık, tesbihçilik, kayıkçılık, helvacılık, lokumculuk, şekerçilik, cevahirçilik, minecilik, tornacılık, nargilecilik, tarakçılık, sandıkçılık, pipoculuk, parfümcülük)inde icra ettikleri sanatın niteliği hakkında, İstanbul'da uzun yıllar yaşamış bir Fransız mozaikçisi ve ressamı Pretextat Lecomte tarafından dikkat çekici bilgiler verilmektedir. [Bk. Pretextat Lecomte, *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar (XIX. y.y. Sonu)*, Baskıya Hazırlayan: Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser:59, (Tercüman gazetesinde hazırlanan bu eser Kervan Kitapçılık A.Ş. ofset tesislerinde basılmıştır), Tarihsiz.]

göstermektedir.¹⁴ XIX. yüzyılda da bu yapının mevcut olduğu bilinmektedir. Meslek sahipleri aralarından seçtikleri bir şefin başkanlığında birliği yani meslek loncasını meydana getirmektedirler. Meslek sahiplerinin (hamallar, sakalar, şekerciler ve helvacılar, ciğerciler, kayıkçılar gibi) kendi mesleklerine özgü ahlâkî prensipleri ve giyim tarzları bulunmaktadır.¹⁵

Başlangıçta “ahilik” genel adı altında örgütlenmiş bulunan ve devletin kuruluşunda da rol oynamış olduğu kabul edilen Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının, “ahilik” prensipleri doğrultusunda hareket etmeye çalıştıkları hususunda genel bir kanaat vardır. Bu nedenle olmalıdır ki, ahilik, “XIII. yüzyılın ilk yarısından XIX. yüzyılın ikinci yarısına dek Anadolu’da, Balkanlarda ve Kırım’da yaşamış olan Türk halkının sanat ve meslek alanında yetişmelerini, ahlâkî yönden gelişmelerini sağlayan bir kuruluş veya örgüt”¹⁶ veya “XVIII. yüzyıl başlarında 'gedik' haline dönüşünceye dek Anadolu’da esnaf,

¹⁴ D’Ohsson göre, İstanbul’da her zanaat ve meslek özel kaidelere bağlıdır. Meslekler, kahya denilen memurlar ile yiğitbaşı denilen vekilleri tarafından denetlenmektedir. Esnaf ve zanaatkârlara ait bütün dükkânlar, sabahleyin şafakla açılmakta gece başlarken de kapanmaktadır. İki bayram haricinde, ticaret hayatı bütünüyle devam etmekte, esnaf ve zanaatkârlar kesintisiz olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Çünkü, Osmanlı inaniş biçimi, varlıklarını sürdürmelerine yardımcı olması maksadıyla her insanın bir zanaat sahibi olmasını öngörmektedir. Bu nedendir ki, toplumda zanaatlara ilgi mevcuttur. Hatta Osmanlı şehzadelerinden birçoğu ve padişahlar zanaat uğraşısına bizzat katılmışlardır. III. Ahmed, hat sanatıyla uğraşmış, kitaplar istinsah etmiş, güzel hat örnekleri vermiştir. I. Mahmud, abanoz ve fildişinden kürdanlar yapmış, kuyumculuk sahasında güzel eserler ortaya koymuştur. III. Osman marangozlukta temayüz etmiş küçük yazı masaları yapmıştır. III. Mustafa ise atölye sahibi olup emrindeki memurlarla para basmıştır. I. Abdülhamid, ok ve yay yapmak meraklısı olup, mükemmel yay ve oklar yapmıştır. III. Selim ise, kadınlar tarafından kullanılan muslinler üzerine desenler yapmıştır. [Bk. M. de M. D’Ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiye’inde Örf ve Âdetler*, Çeviren: Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser:3 , (Tercüman gazetesinde hazırlanan bu eser Kervan Kitapçılık A.Ş. ofset tesislerinde basılmıştır), Tarihsiz, s. 144.]

¹⁵ J.H.A. Ubicini, *1855’de Türkiye, 2. Cilt* , Çeviren: Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser:98, İstanbul 1977, 79-85.

¹⁶ Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir*, Ankara 1990, s. 1.

zanaatkâr ve meslek sahiplerine verilen ad”¹⁷ olarak tanımlanmış bulunmaktadır.¹⁸

Başlangıçtaki Osmanlı esnaf ve zanaatkârlar zümresini bünyesinde bulunduran “Ahilik”in, ahlâkî kural ve prensiplerinin kaynağı, islâmın zuhurundan sonra tasavvufî bir cereyan olarak kurulmuş “fütüvvet”e dayandırılmaktadır.¹⁹ Bu tasavvufî teşkilata yakınlığı dolayısıyla “ahilik”, Türk fütüvvet hareketi olarak da değerlendirilmektedir.²⁰ Bu sebeple, “ahilik”in Türkler’e özgü, onların kendi ekonomik, sosyal ve siyasî şartlarından doğmuş bir kuruluş olduğu ileri sürülmüştür.²¹

Fütüvvet prensiplerini kendilerine örnek alan “Ahiler”in veya “Ahilik”in davranış veya anlayış biçimlerini, ilerleyen asırlarda da, esnaf ve zanaatkârların tatbik etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.²² Ancak gerek Selçuklular’da gerekse Osmanlılar’ın ilk devirlerinde “fütüvvet”in tesirleri görülen “ahilik”, zaman ilerledikçe ve şartların değişmesi üzerine, değişik bir

¹⁷ Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir*, s.40 ; Aynı müellif, “Anadolu Türkleri’nin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler(Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)”, *Belleten* LII / 203 (1988), s. 489.

¹⁸ “Ahilik”in, adını, tartışmalı olmakla beraber [Bk. Ahmet Yaşar Ocak, “Türkiye’de Ahilik Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış”, *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri, 13-15 Ekim 1993*, Ankara 1996, s.135.] “Debbağ Teşkilâtı”nın piri olup 1261’de ömrünü yitirdiği belirtilen { Ahi Evren’in ölümünü 1262 olarak belirtenler de vardır. [Bk. Ziya Kazıcı, “Ahilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 1*, İstanbul 1988, s. 540-42.] Bugün Kırşehir’deki türbe kitabesinde verilen rakamlar ise, bunlardan çok farklıdır. } Kayseri, Konya gibi şehirlerde de belli bir süre bulunarak Kırşehir’e yerleşmiş bulunan [Bu hususta teferruat için bk. Mikâil Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı’nın Kuruluşu*, Konya 1991, s. 80-89.] Debbağ(Derici) Ahi Evren’e izafeten aldığı [Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadî Yapısı: Osmanlı Maliyesi, Kıymetli Madenler, Para ve Fiat Politikaları, Ticaret, Ulaştırma ve Posta Hizmetleri, Sanayi”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Cilt : I*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu), IRCICA yayını, İstanbul 1994, s. 607.], bu teşkilâtın Ahi Evren ve çevresindekiler tarafından kurulduğu [Bk. Mikâil Bayram, *Aynı eser*, s. 129-130.] ileri sürülmektedir.

¹⁹ Ahilik teşkilâtının, dinî ve siyasî bakımdan temelini, Abbasî Halifesi en-Nasır li-Dinillah’ın kurduğu fütüvvet teşkilâtına bağlı olarak geliştiğine işaret edilir. [Bk. Mikâil Bayram, *Aynı eser*, s. 129.] *Fütüvvet*, birçok İslâm devletlerindeki esnaf ve zanaatkârları bir araya toplamak, onları eğitip yönlendirmek ve şartlarından biri “müslüman” diğeri de “meslek sahibi” bulunmak kurallarına sahiptir. Ayrıca doğruluk, vefâ, cömertlik, elinin bol, sofrasının açık olması gibi ilkeleri benimsemektedir. [Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, (Gözden geçirilmiş, ekler ve düzeltmeler yapılmış) İkinci Baskı, Konya 1981, s. 51-57, 58-59; Rifât Özdemir, “Ankara Esnaf Teşkilâtı.....”, s. 157-159 ; Ziya Kazıcı, Aynı madde, s. 540-542.]. Esnaf ve zanaatkârların fütüvvet ve ahilik ilkelerine dayandığı konusunda ayrıca bk. Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Birinci Baskı, İstanbul 1986, s. 163.

²⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, ahiliği, fütüvvetin Anadolu’daki bir kolu olarak değerlendirmektedir.[Bk. Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadî Yapısı : ”, s. 607.]

²¹ Neşet Çağatay, ...Türk Kurumu Olan Ahilik , s. 51-57, 58-59 ; Aynı müellif, *Ahilik Nedir*, s. 1, 20; Mikâil Bayram, *Aynı eser*, s. 129.

²² Bk. Mübahat S. Kütükoğlu, “ Osmanlı İktisadî Yapısı : ”, s. 607.

boyut kazanmış, hatta bu ad, Osmanlı esnaf ve zanaatkârları örgütlerinde bile pek kullanılmaz hale gelmiştir. Nitekim, elimizdeki XVIII. yüzyıla ait belgelerden, Osmanlı esnaf ve zanaatkârları örgütlerinin, “fütüvvet” prensiplerinden alınan davranış biçimleri ve idarî yapılarının Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerindeki gibi kalmadığı, birtakım değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır. Şöyleki:

Artık bu yüzyılda, gelişen ve değişen dünya şartları ile Osmanlı Devleti şartlarına göre esnaf ve zanaatkârlar, kendilerini yenilemek, geliştirmek ve değiştirmek durumu ile karşı karşıya kalmışlardır. Zira, zamanla değişen ekonomik, idarî, askerî ve sosyal koşullar, “ahilik” anlayışında ve düzeninde bir takım değişiklikler yaratmıştır. Aşağı yukarı her esnaf grubunun teşkilâtlanması, önceki “ahilik” kurumuna göre, muhteva ve şekil yönünden değişikliğe uğramıştır. Her şeyden önce, artık bu teşkilâtın üyeleri, sadece aynı dine mensup kişilerden oluşmamaktadır. Bir esnaf veya zanaatkâr teşkilâtının içinde farklı dine mensup meslek sahipleri bulunabilmektedir.²³ Örneğin Sinop'ta kalaycılık mesleğine ait biri müslim diğeri gayr-i müslim toplam iki şahıs , kuyumculuk mesleğine ait dördü gayr-i müslim biri müslim toplam beş şahıs, demircilik

²³ Gerek yerli gerekse yabancı araştırmacılar, mesleklerdeki inhisarlar konusunda görüşler ortaya koymuşlardır. Örneğin Robert Mantran, "esnaf birliklerinin, farklı mesleklerdeki insanların başka alana ilgilerini yasaklıyordu" [Bk. Robert Mantran, Aynı makale, s. 252] demektedir. Gilles Veinstein ise, "bir loncanın içinde herkes daha çok aynı dindendi, fakat bu kural kesin değildi" [Bk. Gilles Veinstein, Aynı makale s. 217.] demekte aynı görüş, Bahaeddin Yediyıldız tarafından da tasdik edilmektedir. [Bk. Bahaeddin Yediyıldız, Aynı makale, s. 475]. Mübahat S. Kütükoğlu ise, inhisarla ilgili görüşlerinde, "bir şehir veya kasabada mevcut esnafların her birinin dükkân sayısı ile her meslekteki usta sayısının ihtiyaca göre belirlendiğini, iktisadî şartların fazlasını kaldıracağı tesbit edilmediği takdirde sayının artırılmasının teşkilât mensupları ve resmî makamlarca uygun görülmediğini" belirtmekte, ancak , bu kurala daha XVI. yüzyıldan itibaren uyulmayarak İstanbul'da dükkân ve tezgâh sayılarının arttığından bahsetmektedir. Yine aynı yazar, kendi meslekleri dışında başka mesleklerle uğraşma hadiselerine XVII. yüzyılda da rastlandığına, ama buna müsamaha olunmadığına işaret etmektedir. Ayrıca, XVIII. yüzyılda bir zanaatın icrası için gerekli olan alet ve malzemeye sahip olmak şartını getiren Osmanlı gedik sisteminin de, zaman zaman aşıldığından söz etmektedir.[Bk. Mübahat S. Kütükoğlu, “ Osmanlı İktisadî Yapısı : , s. 610-611.]

mesleğine ait biri müslim diğeri gayr-i müslim iki şahıs tesbit edilmiştir.²⁴ Ayrıca, esnaf ve zanaatkârları temsil eden yöneticiler, birkaçı istisna olmak üzere, artık “ahi” değildir ve “kethüda”, “baş”, “yiğitbaşı”, “ustabaşı” gibi ünvanlarla anılmaktadır. Bundan başka, geleneksel “fütüvvet” ve “ahilik” ahlâkının bozulması veya çöküşü söz konusudur. Esnaf ve zanaatkârların sorunları bölümünde açıklanacağı gibi, en azından, esnaf ve zanaatkârların başındaki kimselerin önceki ticaret ahlâk ve prensiplerine uygun hareket edip etmedikleri konusunda kuşkular yaratacak bir takım aykırı davranışlar içine girdikleri görülmektedir. Bu tür davranışların sadece esnaf yöneticileri tarafından değil, bizzat esnaf ve zanaatkâr kesiminin kendileri tarafından da yapılması söz konusudur. Esnaf ve zanaatkârlar, prensiplerinin çoğunu uygulamak konusunda güçlüklerle de karşılaşmaktadırlar.

3-Esnaf ve Zanaatkârların İş Yaptığı Fizikî Alanlar :

XVIII. yüzyılda, Osmanlı şehir ve kasabalarında, daha önceki devirlerde olduğu gibi, köylünün ürettiklerini, zanaatkârların da imal ettiklerini, esnaftan bir kısmının tüccarlardan alıp kâr amacıyla sattığı malları, diğer kısmının da hizmetlerini pazarlayabildikleri mekânlar bulunuyordu.

Buralarda, mal değiş tokuşu yapıldığı gibi, alış-veriş gerçekleştirilir, hizmetler satılır ve alınır. Başka yerlerden üretim fazlası olarak gelen malların satılabilmesi, halkın iç ve dış bölgelerden gelen bu mallara olan ihtiyacını karşılayabilmesi, belli bir düzen içerisinde, ama bazan da aksamalarla birlikte ancak buralarda gerçekleştirilirdi. Bu mekânlar, aynı zamanda, şehir halkı ile köylülerin ve yabandan gelen ticaret erbabının kaynaştığı, sosyal, ticarî ve kültürel açılarından etkileşim ve iletişimde bulunduğu yerlerdi.

Bu mekânların bir kısmı, bugünkü semt veya bölge pazarları niteliğindeydi. Diğer bir kısmı da şehrin belli bir fizikî mekânında oluşturulmuş, esnaf ve zanaatkârların toplu halde işyerlerinin bulunduğu çarşılardı.

Semt veya bölge pazarları niteliğindeki alış-veriş yerleri, adını, hafta içindeki günlerden birinden alıyordu ; “Yeni Cuma Pazarı”, “Perşembe Pazarı” v.s. gibi. Bu geleneğin günümüzde de devam ettiğini biliyoruz. Çarşıların ise,

²⁴ Bununla birlikte Sinop'ta bazı mesleklerin, mesela meyhanecilik, kürkçülük ve abacılığın gayr-i müslimler, kasaplık, bakkallık, kazgancılık, çizmecilik ve ekmekçiliğin müslümanlar tarafından, aynı dinden olanlarca yürütüldüğüne de rastlanmaktadır. [Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s.156-163]. Ancak bu örnekler bizleri, bütün mesleklerin dini ayırma göre paylaşıldığı şeklinde bir sonuca götürmemelidir. Bunun ancak ekmekçilik, kasapçılık gibi beslenmeyle ilgili müslümanlarca önemli sayılan bazı mesleklerde geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Diğer mesleklerde böyle bir inhisarın olmadığı verilen örneklerden sanırım anlaşılmaktadır.

isimlerini, ya o çarşıda yoğunluk kazanmış esnaf veya zanaatkâr gruplarının ihtisas alanlarından yahut da şehrin fizikî özelliklerinden aldığı görülmektedir. “Kazgancı(kazancı)lar Çarşısı” ile “Kaban Çarşısı” bunlardan birincisine, “Kalayazusu Çarşısı”, “Yalu Çarşısı” ve “Tersane Çarşısı” da ikincisine örnek verilebilir.²⁵

XVIII. yüzyıldaki Osmanlı esnaf ve zanaatkârları, işte bu ve benzeri şekilde anılan çarşı ve pazarlarda ve hatta işyerlerinde etkinliklerini sürdürmekteydiler. Hemen hemen her esnafın, mesleğini icra ettiği kendine ait veya muhtemelen kiraladıkları mekânları vardı. Ama öyle meslekler vardı ki, bunlar, sadece hizmet üretiyorlardı. Bu hizmetlerini de değişik mekânlarda gerçekleştiriyorlardı; dellaklar ve berberler gibi.

Esnaf ve zanaatkârların aşağı yukarı her birinin mesleğini icra ettiği mekânlara “dükân” denildiğine şahit olunmaktadır. Bu mekânlar, çoğu zaman o meslek erbabının icra ettiği meslek adıyla birlikte anılmaktadır. “Bakka dükânı”, “tuzcu dükânı”, “sabuncu dükânı”, “berber dükânı” gibi. Niteliği belirtilmeyen dükânlara da belgelerde rastlanmaktadır.

Esnaf ve zanaatkârların sahip olduğu dükânları, şehrin değişik mahallerinde bulunan çarşılarla ve semtlerine yayılmış vaziyetteydi. Dükânlar dışında, esnaf ve zanaatkârların mesleklerini icra ettikleri “kâr-hâne”, “değirmen”, “hamam” v.s. şekillerde anılan iş yerlerinin bulunduğunu da unutmamak gerekir. Ayrıca, esnaf ve zanaatkârların mesleğini icra ettiği yerler arasında, “mağazaların” da bulunması dikkat çekmektedir. Bunların ne tür iş yerleri olduğu konusunda belgelerde fazla ayrıntıya rastlayamamakla birlikte, daha çok bir depo vazifesi gören geniş mekanlar olduğu konusunda işaretler vardır. “Kereste mağazası” ile ekmekçi esnafına ait buğdayların yer aldığı ve muhafaza edildiği “mağazalar”ın bulunması, bu yerlerin ne tür yerler olduğu konusunda fikir vermektedir.²⁶

4-Esnaf ve Zanaatkârların teşebbüs gücü:

incelemelerimiz sonucunda Osmanlı esnaf ve zanaatkârları arasında, XVIII. yüzyılda, sanıldığı gibi iş yeri ve dükân açma, ayrıca bir meslek sahibinin diğer mesleklere ilgi duyması ve yatırım yapması açısından, katı bir sınırlama olmadığı veya bu sınırlamaya pek itibar edilmediği

²⁵ Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s.148.

²⁶ Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 152, 166.

anlaşılmaktadır.²⁷ Hakikaten de mesleğine ait bir iş yerini kuran kimse, imal ettiği ürünleri pazarlayabilmek için, kendisine ait olmak üzere yeni bir iş yeri yahut dükkân açabilmektedir. Meselâ, lâkabından da sabuncu olduğu anlaşılan bir meslek sahibi, sabun imâl ettiği “sabuncu kârhanesi” ile bunları pazarlayabildiği bir “sabuncu dükkânı”na sahipti. Ayrıca, aynı şahısın, kendi esas mesleğinden olmayan bir sahada, meselâ tuzculuk sahasında işyerleri kurmak ve başka alanlarda iş ortaklıkları yapmak gibi icraatları da görülyordu.²⁸ Bu hususa dair başka bilgileri, “Şer‘iyye Sicilleri”ne yansımış tereke kayıtlarından izlemek ve zenginleştirmek mümkündür.

Bu örnekler göstermektedir ki, söz konusu kimseler, toplumun en çok ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üreten, ticarî ve sosyal gayeli, kâr getirecek diğer müesseseleri kurmaktan çekinmemektedirler. Kazanç elde etmek, sermayelerini geliştirmek ve maddî varlıklarını artırmak gayesiyle, toplumun varlığına şiddetle ihtiyaç duyduğu alanlarda, özellikle sabunculuk ve tuzculuk gibi, kâr getirici müesseseleri kurmaktadırlar.

Esnaf ve zanaatkârlar yahut da meslek erbabının, uğraştığı iş alanlarında, kurduğu işin imalatından satışına kadar, işini yürütmek üzere ayrı ayrı mekânlar oluşturduğu dikkati çekmektedir. “Tuzcu”ve “sabuncu dükkânı”na sahip birinin, diğer taraftan bir de sabun imalatının yapıldığı “sabuncu kârhanesi”ne sahip olması bunu göstermektedir.

Esnaf ve zanaatkârlara ait imalat yeri ile imal edilen ürünlerin pazarlandığı dükkânların, bazan aynı yerde bazan da ayrı ayrı mekânlarda bulunması söz konusudur. Sinop’ta “habbaz dükkânı”, “fırın” , “haffaf”, “babuçcu dükkânı” ve niteliği belli olmayan bir ortak “dükkân” sahibinin, ekmek dükkânı ile fırını ve diğer iş yerleri hep şehrin aynı mahallesinde bulunuyordu. Şehirdeki bir başka meslek ve iş sahibinin ise, tuzcu dükkânı ve mal imâl ettiği “sabuncu kârhanesi” ile bunları pazarladığı “sabuncu dükkânı”, ayrı ayrı mahalle veya mekânlardaydı.²⁹

²⁷ M. Çağatay Uluçay, XVII. yüzyılda Manisa’yı incelediği eserinde bu konudaki inhisarlara yer verir. O eserinde, tüccarın işsiz ve boş kalmaması için her malın belli müşterilerinin bulunduğunu; ayrıca esnafın her istediğine mal satmadığını, istediği kadar da mal alamadığını; aynı zamanda pazara fazla veya eksik mal getiremediğini; dolayısıyla tekelliliğe bağlı olarak, her şehirde bulunan esnafın miktarının da tahdit edildiğini; her önüne gelenin dükkân açmadığını ve esnaf olamadığını belirtir.[Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser* , s. 21.].

Kütükoğlu’nun esnaflıkta inhisar(gedik)la ilgili görüşleri arasında, XVIII. yüzyıl sonlarında kurallara itibarsızlıkların görüldüğü konusuna yer vermesi [Mübahat S. Kütükoğlu, “ Osmanlı İktisadî Yapısı : , s. 610-612] de, bu yüzyılda artık Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının önceki devirlere kıyasla değiştiğini veyahut da kuralları çiğnediklerini göstermektedir. [Mesleklerdeki inhisarlar konusunda ayrıca bk. “Esnaf ve Zanaatkârlarının Teşkilatlanması” bölümünde **dipnot: 23**]

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Güler , *Aynı tez* , s.149-56 .

²⁹ İbrahim Güler, *Aynı tez* , s.149-151, 153-154.

Görüldüğü üzere, bir meslekte olup da başka alanlarda iş yeri ve dükkânlar açanlar, muhtemelen kendi mesleği dışında çalışmıyordu ama, sermayesiyle kurduğu işyerlerini kiraya vermek suretiyle maddî kaynaklarını geliştiriyor, bununla birlikte ticaret için alt yapıların oluşturulmasında da önemli katkı sahibi olmuş oluyordu. Gelecek için sermayesini, iş hacmini, ekonomik gücünü geliştirmek akılcı girişimlerine başvurabiliyordu.

a)-Esnaf ve Zanaatkârların iş Hacmi:

Osmanlı esnaf ve zanaatkârları, XVIII. yüzyılda ekonomik ve ticarî faaliyetini sürdürürken, gelenekçi bir yapının imkânları ve devlet denetimi içinde, o günün ekonomik şartlarına uymayı ve bu şartlarda kâra ulaşmayı da ihmal etmiyordu. Özde bunu, teşkilâtlanmış bir meslek grubu olarak, idarece zaman zaman teftiş edilip üreticinin ve tüketicinin haklarının korunduğu, meslek erbabının kurallara göre yetiştirildiği kaidelerle dolu bir düzen içerisinde gerçekleştirmeye çalışıyorlardı.

Ama, onlar arasında artık, birçok iş alanında faaliyet gösteren veya bu alanlarda işyeri ve dükkânlar kurabilen büyük iş ve sermayeye sahibilerine rastlanabiliyordu. Bir esnaf veya meslek erbabının veyahut da mal sahibinin, “habbaz(ekmekçi) dükkânı”, “fırını”, ayakkabı imal edilen “haffafı”, ayakkabıların satıldığı “babuçcu dükkânı” vardı. Esas mesleği sabunculuk(sabunî) olan birinin de, “bakkal” ve “semercilik” gibi değişik alanlarda işyeri ve dükkânları bulunabiliyordu. Bütün bunlar, Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının, kendi meslekleri ve değişik iş ve meslek alanlarında faaliyet gösterdiklerini, iş yeri kurduklarını ortaya koyan önemli örneklerdi.³⁰

Bu örnekler, “Ahilik” düzeninden itibaren gelen esnaf ve zanaatkârlar üzerindeki meslekî sınırlamaların ne derece etkin olabildiğini yahut da artık Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının devrin şartlarına ve mevcut ekonomik koşullara bağlı olarak nasıl bir ekonomik çaba içerisine girdiklerini göstermektedir. Bu ekonomik çaba içinde iş veya işyeri ortaklıkları da ilginçtir. Sinop şehrinde, XVIII. yüzyılın ilk yarısında dükkân ve işyerleri sahipleri arasında ençok varlığa sahip olan ve bu yönüyle de dikkâti çeken bir şahısla sabuncu mesleğindeki bir başka şahıs arasındaki, belgelerden niteliği pek anlaşılmayan bir dükkân ortaklığı, buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu meslek veya mal sahiplerinin meslekî yönden iş yeri ortaklığının dışında, herhangi bir ortak yönü bulunmamaktadır.³¹

³⁰ Bk. İbrahim Güler , *Aynı tez*, s. 151.

³¹ Bk. İbrahim Güler , *Aynı tez*, s. 154.

B) Esnaf ve Zanaatkârların Meseleleri :

Osmanlı esnaf ve zanaatkârları, önceden olduğu gibi teşkilâtlı bir biçimde olmakla birlikte, XVIII. yüzyılda meslek ve ticaret hayatında, çeşitli nedenlerden kaynaklanan bir takım sorunlarla karşılaşılıyorlardı.

Bu sorunların bir kısmı, esnaf ve zanaatkârın Selçuklular'dan itibaren geleneksel tarzda devam eden ticarî ahlâk ve prensiplerinin değişikliklere uğramasından ve çöküşünden kaynaklanıyordu. Bir kısmı da, devletin götüğü para ve ticaret, bunları da içine alan ekonomik siyasetinden; ülkedeki idarî, askerî düzeninin bozulmasından ve bu alanlarda devletin geliştirdiği politikalardan doğuyordu. Diğer bir kısmı da, esnaf ve zanaatkârlar teşkilâtlarının kendi iç idaresi ile art niyetli ve tamahkâr bazı esnaflardan, yöneticilerinin tavırlarından ortaya çıkıyordu. Bunlardan başka, esnaf ve zanaatkârlar, doğal afetlerin neden olduğu sorunlarla (kıtık, yangın gibi) da karşılaşılıyorlardı.

Kısacası devlet idaresinde ve sisteminde görülen aksamalar, esnaf ve zanaatkârlara da sirayet etmiş, onların ticarî ve sosyal düzenlerini etkilemişti. Osmanlı esnaf ve zanaatkârları, tolumun üyeleri olarak, bu etkilerden nasiblerini almışlardı.

Bu çerçevede esnaf ve zanaatkârların meselelerini tesbit edecek olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkacaktır:

1. Uzunluk ve tartı ölçülerinde şehirlere ve bölgelere göre farklılıklar;
2. Esas mesleği askerlik olup da esnaflıkla uğraşarak esnafların düzenini bozanlar;
3. Fiyatlardaki dengesizlik: fiyatlarda değişme zorunluluğu;
4. Mal veya hammadde temin etmek;
5. Güvenlik;
6. Pazarlama;
7. Rekabet;
8. Kefalet;
9. Esnaf üzerine konan sınırlamalar;
10. Esnaf yöneticilerinin liyakatli veya ehil kimseler olmaması;
11. Esnaf yöneticilerinin esnafı ezmesi ve onlardan hakkı olmadığı halde para, rüşvet v.s. istemesi;
12. Esnaf ve zanaatkârların teşkilâtlarına dışarıdan müdahalelerde bulunulması;

13. Esnafın gizli mal satarak vergi kaçırmaları.

14. Doğal afetler; kıtlıklar ve yangınlar.

Şimdi bunları biraz açalım.

Osmanlı şehirlerinin uzunluk ve tartı ölçüleri birbirinden farklı olabiliyordu. Bu farklılık, ticaret ehlini anlaşımda zorluyordu. Bir şehrin tüccarı, gittiği bir başka şehirdeki ticaret ehline yani, tüccara veya esnaf ve zanaatkârlara malını pazarlamak istediği zaman, bu tür güçlüklerle karşılaşiyorlardı.³² Çünkü mal satmak isteyen kişinin, malı alacak olan kişiye pazarlama yaparken, satın aldığı ölçek üzerinden maldaki kâr payı diğer bölgedeki ölçeğin fazla olması nedeniyle düşebilir veya o mal üzerinden zararlı duruma gelebilirdi. Ölçek farklılığı yüzünden bunun aksi durum olur ise, narh fiyatı sayesinde tüketici korunduğundan ve satıcıya da belli oranda kâr verildiğinden, yüksek kâr pek söz konusu olmazdı. Ölçek farklılıklarının, bundan başka daha ne gibi sorunlar yarattığı ve meslek erbabını nasıl etkilediği günümüzdeki araştırmalar ışığında hâla karanlıkta kalmaktadır. Ancak şu ifade edilebilir ki, ölçek farklılıkları aynı zamanda, fiyat açısından ülkede sürümde bulunan malların gerçek değerlerinin tesbitini de güçleştirmektedir.³³

Osmanlı esnaf ve zanaatkârları bundan başka, mesleğe dışarıdan girenlerin yarattıkları davranışlardan da etkileniyor; onların mevcut düzenleri bu davranışlardan yara alıyordu. Zira ehliyet ve tecrübeye bağlı olarak kurulmuş Osmanlı esnaf ve zanaat düzeni, dışarıdan liyakatsiz kişilerin teşkilâta girmesiyle, bu özelliğini yitirmiş bulunuyordu. Çünkü, bu yüzyılda Osmanlı esnaf ve zanaatkârları arasında, esas mesleği askerlik olup da esnaflıkla uğraşanlar vardı. Bu kimseler, bulundukları şehirlerde, oturdukları mekânlarda veya yakınında esnaflığa ait işyerleri veya dükkânlara sahip idiler. Bunlardan bir örnek verecek olursak: Sinop şehrinde, “Kalaiçi”nde oturan mustahfızlardan birinin, yine “Kalaiçi”nde “küçük bakkal dükkânı” bulunuyordu.³⁴ Ancak bu şahsın iş yerinin o kadar büyük olmadığı dikkat çekmektedir. Askerlerin, bu alandaki faaliyetleri kuşkusuz sadece dükkân açmakla sınırlı kalmıyordu; şehirlerde, devlet memurlarına pala sallamak, ticaretle uğraşmalarına rağmen “vergi” veya her esnaftan alınan “bac” vermemek, “ihtikâr(vurgunculuk)”a yolaçmak gibi davranışları da oluyordu.³⁵ Elbetteki onların bu davranışı, sanayi ehlini yani zanaatkârı da ilgilendirmekte

³² M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s.34.

³³ Ömer Lütfi Barkan da, XVI. yüzyıldaki fiyat hareketleriye ilgili bir incelemesinde, eşya fiyatlarının gerçek değerinin izahındaki sorunlardan birinin, her bölge için kullanılan ayrı ayrı ölçekler olduğuna işaret eder. [Bk. Ömer Lütfi Barkan, "XVI. Asrın İkinci Yarisında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten XXXIV/133-136* (Ankara 1970), s.557.]

³⁴ Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 149.

³⁵ M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 19.

idi: Askerlerden bazıları, zanaatkârlara işleri için gerekli olan mal ve keresteyi geçerli olan fiyat üzerinden satmamak suretiyle baskı kuruyor, ticarete vurgunculuk yapmak istiyorlardı.³⁶

Bir taraftan taşradaki askerlerin bazılarının bu tür davranışları olurken diğer taraftan da merkezdeki bazı bölük halkı; yeniçeri, acemi oğlanları, cebeci, topçu v. s. leri, alış-verişe, çarşı esnafına ve sanayi işlerine karışıyor, esnaf ve zanaatkâra müdahale ediyordu. Biraz önceki örnekte de belirttiğimiz gibi, askerler, dükkânlar tutup, çarşı ve pazarlarda, iskele ve gemilerde, mal ve kereste alıp, madrabazlık(vurgunculuk) yapıyorlardı. Hatta bazı gemilere girerek, günün fiyatı üzere alış yapmak isteyenlere mani olarak, daha fazlaya kendileri satıyorlardı.

Böyle durumlarda, esas görevi esnaf ve zanaatkârların düzenini korumak olan yöneticiler(muhtesipler), bazı askerlerin bu müdahaleleri yüzünden zor durumlarda kalıyor ve görevlerini hakkıyla yerine getiremiyorlardı; özellikle yeniçerilerin bulundukları pazar ve çarşılarında onlarla uğraşmağa mecbur oluyorlardı.

Bu tür askerler, millet ve memleket davasında bir taraftan hudutlarda yüz kızartıcı hareketlerde bulunurlarken öte yandan da şehir hayatını olumsuz yönde etkiliyorlardı: Şehrin düzenini sağlayan ve zanaatlar ile ticareti canlı tutmak isteyen esnaf ve zanaatkârların yöneticilerine veya denetimcilerine kafa tutuyorlardı.³⁷ Esnaf ve zanaatkârların yöneticileri, kanunname hükümleri askerlerin hataları olduğunda zabitlerine(kumandanlarına) haber vermeyi şart koştüğundan, bu müdahaleci ve sorun çıkaran askerler üzerinde doğrudan doğruya tesirli olamıyor, anında onlara karşı koyamıyorlardı. Muhtesipler, onların cezalandırılması için zabitlerine müracaat ettiğinde de, çoğu zaman anlaşmazlık yüzünden aralarında kavgaların çıkmasına mani olamıyordu.³⁸

Esnaf ve zanaatkârın bir başka sorunu fiyatlardaki dengesizlik ti. Gerek paranın değer kaybetmesi yani enflasyon gerekse kıtlıklar nedeniyle hammeddenin pahalıya satılması, heyetle belirlenmiş olan fiyatlar üzerindeki esnafın kâr haddini düşürüyordu. Bu da, esnaf ve zanaatkârların sızlanmalarına ve fiyatların yeniden gözden geçirilmesi isteklerine sebep oluyordu. Receb başı 1158 H.(Temmuz sonu 1745 M.)³⁹ 'de, Sinop şehrinde ekmek fiyatı belirlendikten bir müddet sonra, onun fazlaya satılması üzerine şehirdeki

³⁶ Bu hususta bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser* , s.20 ("Mecelle-i Umur-ı Belediye" den naklen).

³⁷ Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser* , s. 19.

³⁸ M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser* , s. 35.

³⁹ Metin içinde geçen bu ve bundan sonraki hicri tarihlerin miladî tarihlere çevirilmesinde Faik Reşit Unat'ın çeviri kılavuzu [Bk. Faik Reşit Unat , *Hicri Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Genişletilmiş Dördüncü Basım, Ankara 1974] kullanılmıştır.

ekmekçi esnafı, ekmek fiyatının yeniden düzenlenmesini isteyen taleplerini belirtmişlerdi. Böyle bir durumla karşılaşılınca da, tüketicinin yanında esnafın da korunması ve onların bu yeni gelişmeler sonucunda belli bir kâr haddine ulaşması için, çeşitli uygulamalarla sorunlarına çözüm getiriliyordu. Örneğin bu uygulamalardan biri, ekmekçi esnafı için yeni fiyat belirlenirken, ekmeğin gramajını düşürüp fiyatı sabit tutmak, diğeri de gramajını sabit tutup fiyatı yükseltmekti.⁴⁰

Esnaf ve zanaatkârların sorunlarından bir başkası da, imalât için gerekli olan hammaddelerin temin edilmesi idi. Gerek kıtlık gibi doğal afetler, gerek yabancı tüccarların yasaklanmış olmasına rağmen şehrin yerli esnaf veya zanaatkârlarının işleyeceği hammaddeyi kaçak olarak satın alıp götürmeleri, gerek ülkedeki üretim azlığı, gerekse şehir esnaf ve zanaatkârlarının stokçulukları, ülkede hammadde bulunmasını güçleştiren önemli hadiselerdi. Bunlar, hiç kuşkusuz üretmek isteyen esnaf ve zanaatkârları sıkıntıya sokuyordu.

Kıtlığa bağlı hammadde azlığı çarşı ve pazarlardaki fiyatları artırıyordu. Esnaf ve zanaatkârlar, bu güç koşullar karşısında, şehir teftiş heyeti (narh meclisi) tarafından önceden kendilerine verilmiş fiyatların belli bir kâr payıyla yeniden belirlenmesini istemek durumunda kalıyorlardı.

Çünkü, önceden satın aldıkları bir hammaddenin işlenerek elde edilen mamülünün verilen narha bağlı olarak belli bir kâr payıyla (narh fiyatıyla) satılırken, kıtlık sonucu yükselen hammadde fiyatı maliyetin artmasına neden oluyor, bu da, esnafa verilen kâr marjını ortadan kaldırıyor. Bu durum, esnaf ve zanaatkârları önceden kâr eder bir halde iken sonradan yaptıkları işten zarar eder hale getiriyordu. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Sinop ekmekçiler esnafının yaşadıkları sorunlar, buna örnek olarak verilebilir. Onlar, hammaddesi un olan ekmeğin halka satışı üzerinden, önceden verilen narh fiyatlarıyla zarar eder duruma gelmişlerdi. Bunun sebebi ise, buğday üretiminin azlığıydı. Üretim azlığına bağlı olarak, unun fiyatı yükselmişti. Ekmeklerin maliyeti ise bundan dolayı artmış, verilen narhlar üzerinden yapılan satışlardan gittikçe zarar durumu ortaya çıkmıştı.⁴¹

Avrupa ülkeleriyle yapılmış ahidnameler gereğince Anadolu şehirlerine gelmiş yabancı tüccarların, Osmanlı esnaf veya zanaatkârlarının işleyeceği hammaddeyi satın alıp götürmeleri, yasaknamelere rağmen bunu kaçak olarak gerçekleştirmeleri de, hammadde sıkıntısının önemli amillerindendi. XVIII. yüzyılda Ankara esnafı bu yüzden hammadde sıkıntısına maruz kalmışlardı. Sancak içerisinde üretildiği anlaşılan "İzmir ipliği"nin, yasaklanmış olmasına rağmen, 20 yük kadarının 1792'de bir Fransız tüccarının gizlice satın alarak

⁴⁰ Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 175.

⁴¹ Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 178.

İstanbul'a götürmek istemesi ve bu esnada da yakalanması,⁴² bu sorununun ciddiyetini ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda, Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının, uluslararası ahidnamelerin şartları gereği Anadolu'da faaliyet gösteren Avrupalı tüccarlarla rekabet edemez hale gelmelerine ve ekonomik güçlerini yitirmelerine neden oluyordu.⁴³

Şehirlerde “Kadı”ların başkanlığındaki bir heyet tarafından zaman zaman her esnafın dükkânlarının ve mağazalarının veyahut işyerlerinin denetlenmesi de, ülkede muhtemel bir hammadde sorununun mevcut olduğunun göstergesiydi. Bu nedenle olmalıdır ki, 5 Zilhicce 1149 H. (6 Nisan 1737 M.)’de, Sinop Ekmekçi esnafı bir teftiş geçirmişti. Bu teftiş sonunda, on bir ekmekçi esnafının dükkânlarında, mağazalarında, mahzenlerinde ve değirmenlerinde bulunan bütün buğdaylarının ve unlarının miktarları tesbit edilmişti; bu tesbit, bir tutanakla da tasrih edilmişti.⁴⁴ Bu uygulamayla, stokçuluğun önlenmesi ve hammadde temininin sorunsuz gerçekleştirilmesinin yanında, esnaf ve zanaatkârların muhtemel bir vurgunculuğunun önüne geçilmesi de düşünülüyordu.

Güvenlik ise esnaf ve zanaatkârların sorunlarından bir başkası idi. Esnaf ve zanaatkârların bulunduğu çarşılarda hırsızlık olmaması için çalışılıyor, bunun için muhtelif görevliler tayin ediliyordu. Çarşılardaki esnaf ve zanaatkârların güvenliği, maiyetinde adamları bulunan, çarşı esnafı tarafından seçilerek Mahkeme’de kadıya da tasdik ettirilen görevliler tarafından sağlanıyordu. Bu güvenliği sağlayan kişilerin başındaki kimselere “pasbanbaşı” deniyordu. Adı geçen görevlilerin vazifesi, insanların mal ve eşyalarını korumak, çarşıları beklemektir. Eğer esnaf ve zanaatkârların eşya ve malları zayi olursa, bu görevlilerin onları tazmin etmesi söz konusu idi; bunu da bu göreve gelirken taahhüd ediyorlardı. XVIII. yüzyıl başlarında Manisa’da “pasbanbaşı” olan bir şahsın, çarşı esnafına böyle bir taahhüdü vardı.⁴⁵ Bu görevliler, vazifelerini ihmal ederlerse, esnafın kararıyla görevinden azl edilip, yerine bir başkası, aynı yolla bu göreve getiriliyor, ona bir de hükümet tarafından berat yani tayin kararnamesi veriliyordu.⁴⁶

⁴² Bu hususta bk.Rifat Özdemir, “Ankara Esnaf Teşkilâtı(1785-1840)”, *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 1* (Samsun 1986), s. 179-180.

⁴³ Esnaf ve zanaatkârın ihtiyaç duyduğu çarşı ve pazarlara gelmiş mallar, bakkallara “pazarbaşılar”, diğerlerine “kethüdalar”, “yığıtbaşılar” ve “ustabaşılar” eliyle dağıtılıyordu.[Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 16.]

⁴⁴ Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 165-167 ve180.

⁴⁵ Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 17 n22.

⁴⁶ Bu görevin, yani “pasbanbaşılık” ve “bekçi teşkilâtı”nın “İstiklâl Savaşı”na kadar devam ettiği bilinmektedir.[Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 17 .]

Çarşıların güvenliğiyle, “pasbanbaşı” ve maiyetindekilerden başka, “şehir subaşı” da ilgilenmekteydi. “Subaşı”lar, gece çarşıları dolaşıp, oraların güvenliğini kontrol ediyordu. Esnaf heyetlerinin ve “muhtesib”lerin görmediklerini onlara haber veriyorlardı.⁴⁷ Şehir subaşıları, çarşıların güvenliğinden sorumlu “pasbanbaşı ve maiyetindekilerin” yaptıkları güvenlik işlerini de kontrol etmekte, bunlardan görevlerinde üşengeçlik, tembellik gösterenleri, çarşı esnafına ve kadıya haber vermekte idiler.⁴⁸

Osmanlı esnaf ve zanaatkârının sorunlarından biri de ürettiği malı pazarlama idi. Osmanlı Devleti’nde kanunnameler, esnaf ve zanaatkârların, sanatında kendi maharetini göstermesine müsaade ediyordu; ancak, onların sanatının ve emeğinin pazarlanmasında, tüketici ile üreticinin korunması ve menfaatlerin dengelenmesi açısından denetim getiriyordu. Bu denetimden biri fiyat üzerinde diğeri de mekân alanında idi. Devlet, esnaf ve zanaatkârların, bulundukları şehirlerdeki çarşı ve pazarlarda malına istediği gibi fiyat koymasına müsaade etmiyordu. Narh müessesesi, bu uygulamanın açık göstergesidir.

Günümüzde olduğu gibi, üretilen bir malın pazarlanması konusunda da denetim vardı. Herkesin her istediği yerde denetimsiz olarak mal satması benimsenmiyordu. Aksi takdirde, şehrin düzeni denetimsizlikten dolayı bozulabilirdi. Bu nedenle esnaf ve zanaatkârlar, ancak yönetim tarafından müsaade edilmiş şehrin değişik mahallelerinde kurulan dükkânlarda, çarşılarda veyahut da yönetimce kendilerine gösterilen haftalık pazarlarda ürettikleri malları ve mamülleri satabilirlerdi. Aksi davranışlar, kanunsuzluktu. Bu kuralın amacı, şehir sosyal ve ticarî hayatında karmaşıklığa meydan vermemektir.⁴⁹ Bu sorunu yaşamamak için, ancak belirlenen mekânlarda üretilen malların ve hizmetlerin pazarlanması öngörülmüyordu. Günümüzde de şehirdeki yöneticilerin şehrin bu alandaki düzenine istisnalarıyla birlikte hassasiyet gösterdikleri bilinmektedir.

Bu kuralın, katı bir sınırlama olmaktan çok, esnaf ve zanaatkârların ve şehir ticaret hayatının denetimi ile güvenliği, bundan başka üretici ve tüketicinin korunmasına yönelik bir siyaset olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, şehir yönetiminden izin istemeleri ve bu izni elde etmeleri halinde esnaf ve zanaatkârların ürettikleri malları gerektiğinde başka mahallere götürerek oralarda pazarlanmaları imkânına sahip olmaları bunu göstermektedir.⁵⁰ Esnaf

⁴⁷ Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 36.

⁴⁸ Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 17.

⁴⁹ Günümüzde de şehir yerel yönetimlerince, şehrin düzenini korumak için, esnaf ve zanaatkârlara ve ürettiği malları pazarlarda satmak isteyen köylülere benzer sınırlamalar ve uygulamalar getirildiğini, bu çerçevede belli pazar yerleri ve mekânları tahsis edildiğini biliyoruz.

⁵⁰ Bu hususta bk. Rifat Özdemir, “Ankara Esnaf Teşkilâtı.....”, s. 180.

ve zanaatkârların üzerine konan sınırlamaların “izin”le sona ermesi söz konusu olduğundan, anlaşıldığı üzere, pazar ve pazarlama sorununun çözümünde esnek bir yolun varlığı dikkat çekmektedir. Nitekim XVIII. yüzyılda bir esnafın, yukarıda "esnaf ve zanaatkârın teşebbüs gücü ve iş kapasitesi" bölümlerinde de açıklandığı üzere, şehrin değişik mekânlarında ve değişik iş alanlarında işyeri kurmaları (bir sabuncunun “bakkal” ve “semerci” dükkânları bulunmasına rağmen kendi mesleği sabunculuk hakkında bir dükkânının terekesinde yer almaması, bir başka şahsın da “ekmekçi dükkânı” ve “fırın”ından ayrı diğer bir meslek alanında “haffaf” ve “babuçu” dükkânlarının bulunması ⁵¹ gibi), yatırım yapmaları veyahut da faaliyet göstermeleri, bu esnekliği ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu tür sınırlamanın sadece şehir ticaretinde ve pazarında görülmesi, şehirlerarası ticarete böyle bir durumun olmaması, küçük bir imalatçı veya tüccarın malını istediği şehirde satabilmesi de ⁵², şehirlerde uygulanan pazar ve pazarlama siyasetinin niteliğini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Şehirlerdeki “Mahkeme”ler, şehir ticaret hayatı ve pazarlama sınırlaması siyasetindeki denetim organlarının en yetkin merciidir. Bu mercinin başında kadılar bulunuyordu. Şehir ticaret hayatında karmaşıklığa meydan vermemek, üretim ve tüketimi izlemek, esnaf ve zanaatkârların tüketicilerin haklarını korumak ve gözetmek bu mercinin başlıca görevleri arasındadır.

Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının en mühim sorunlarından biri de rekabet gücü idi. Bu sorunu yerli esnaf ve zanaatkârlar kendi aralarında yaşamaktan çok, çünkü mevcut Osmanlı nizamı esnaf üzerindeki fiyat denetimi ile buna pek fırsat vermiyordu, devletin ticarî andlaşmalar imzaladığı yabancı ülkelerin ticaret erbabı ile yaşıyordu. Benzer bir hadise örneği, İzmir’deki yerli ve Magrib’den(Tunus ve Cezayir’den) gelen fakat İzmir’de de ikamet eden Osmanlı tüccarları ile, yine İzmir’de yerleşmiş bulunan Fransız tüccarları arasında meydana gelmişti. 10 Receb 1178 H.(4 Ocak 1765 M.)deki bu rekabet, “fes ticareti” üzerindendi. Şöyleki: Fransız tüccarları, gerek Fransa gerekse Tunus taraflarından getirdikleri fesleri ve sair malları, Osmanlı Devleti reayasına ve tüccarlardan istediklerine satıyorlardı. Bunu Osmanlı Devleti ile Fransa arasında gerçekleştirilen “ahidname” gereğince yapıyorlardı. Fransız tüccarlarından Fransa’dan ve Tunus taraflarından getirdikleri fesleri alan İzmir’deki tüccarlar, buradaki dükkânlarında bu fesleri satıyorlardı. Ancak Fransız tüccarların getirdikleri fesleri satın alan tüccarların ekseriyeti, Osmanlı tebası olan ve İzmir’de dükkânları olan Yahudiler’di. Yahudiler kendi dükkânlarında bu malları pazarlıyor ve satıyorlardı. Bununla beraber, yabancı yerlerden İzmir’e gelen tüccarlar da, bu mallardan alıyorlardı. Dolayısıyla Fransız tüccarları getirdikleri fesleri v.s. malları, sadece İzmir esnafına değil,

⁵¹ Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 151-152.

⁵² Bk. Rifat Özdemir, “Ankara Esnaf Teşkilâtı.....”, aynı yer.

İzmir'e gelen diğer Osmanlı tüccarlarına da satıyorlardı. Bu sebeple, Magribli tüccarlar fes pazarlarını kaybetmemek için "dükkânlarda fes bey'i bize münhasırdır" diyerek, ellerindeki emr-i âliyle, Fransızlardan fes veya mal alan Yahudi tüccarların dükkânlarında bu malları satamıyacaklarını ileri sürmüşler ve onların satışına mani olmaya çalışmışlardı. Bu iddianın üzerine yahudi tüccarlar da, dükkânlarında fes alıp satabilmeleri konusunda emr-i âli alarak, Fransa tüccarlarından aldıkları fesleri dükkânlarında satabileceklerini ileri sürmüşler, konuyla ilgili bir de mürasele yazılmasını sağlamışlardı. Bu suretle, İzmir'deki Osmanlı tüccarları ile Fransa'dan gelen tüccarların neden olduğu bir rekabet sorunu ortaya çıkmıştı. Bu rekabette her iki tarafın da kendilerini haklı çıkarmak için hükümetten emr-i âli almaları dikkat çekmektedir. Bir taraftan Magribli Osmanlı tüccarları emr-i âli alarak, Yahudi tüccarların Fransız mallarını dükkânlarında satamayacaklarını ileri sürerken, diğer taraftan da Yahudi tüccarların Fransızlardan aldıkları Fransa, Tunus ve civarlarından getirilen fesleri dükkânlarında eskiden beri alıp sattıklarını bu faaliyetlerine onların mani olamayacağını belirtmeleri, bu konuda da emr-i âli almaları, rekabetin boyutunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁵³ Bu hadisede, Osmanlı esnaf ve tüccarlarının fes ticareti konusunda, Fransa tüccarları ile giriştiği rekabet sorunu açıkça ortadadır. Fransız tüccarlarının Magrib asıllı Osmanlı tüccarlarıyla yaşadıkları fes ticareti üzerindeki rekabetlerinin, özellikle İzmir, Balıkesir ve İstanbul gibi önemli batı Anadolu şehirlerinde yoğunlaştığı görülmektedir.⁵⁴ Ayrıca, Anadolu içlerine kadar gelen yabancı tüccarların, şehirlerdeki esnaf ve zanaatkarların kullanacakları hammaddeleri izinsiz satın alıp götürmeleri de,⁵⁵ Türk esnafının rekabet gücünü azaltan önemli etkenlerden biri olmuştur.

Esnaf ve zanaatkarlar için, işlerinin yürütülmesi açısından, kefalet de ayrı bir sorundu. Her esnaf ve zanaatkar, kendisi için bir kefil göstermek zorundaydı. Bedestenciler, bezestenciler, dellâllar, ve bekçiler de hep kefil gösteriyorlardı. Bunun bir hukuki yükümlülük olduğu anlaşılmaktadır. Sadece bu ticaret erbabı ile güvenlik ve kontrol görevlileri değil dükkân kiralayanlar, mal alanlar ve verenler de, aldıkları veya sattıkları mal ile eşyayı tescil ettirmek suretiyle, yaptıkları işi hukuk güvencesine alıyorlardı. Böyle bir faaliyetle, yapılan alış-verişin inkâr edilmesinin önüne geçilmesi sağlanıyordu.⁵⁶

⁵³ Bk. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Cevdet-İktisat, N° 1571*, belge tarihi: 10 Receb 1178 H. / 4 Ocak 1765 M. .

⁵⁴ İbrahim Güler, "Osmanlı Devri İzmir-Tunus İlişkileri (XVI-XVIII. Yüzyıl)", *CIEPO-14 Uluslararası Türk İncelemeleri Kongresi, İzmir 18-22 Eylül 2000*, 14 sahife.

Osmanlı esnaf ve tüccarlarının Fransa tüccarları ile fes ticareti üzerine giriştiği rekabet konusu, 18-22 Eylül 2000'de İzmir-Çeşme-Manisa'da gerçekleştirilen uluslararası bir toplantıda sunulan bu bildirinin "Tunus-İzmir İlişkilerinde Bazı Sorunlar" adlı bölümünde de ayrıca durulmuştur.

⁵⁵ 3 Bk. Rifat Özdemir, "Ankara Esnaf Teşkilâtı.....", s. 180.

⁵⁶ Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 17.

Esnaf ve zanaatkârların meselelerinden bir diğeri de, teşkilâtlarının başına geçecek ve kendilerini temsil edecek yöneticilerinin, kendi içlerinden çıkmış ehil kimseler olmaması idi. Çoğu zaman da, Esnaf ve zanaatkâr teşkilâtının başına geçerek onların meselelerine çözüm getirmesi gereken yöneticilerin, esnaf birliğinin işlerini yürütmek için iktidarsız olmaları idi. Böyle durumlarda esnaf ve zanaatkârlar, başlarında yönetici olmuş şahısların iktidarsızlığı anlaşıldığında, onların görevden alınarak yerlerine esnaf işlerine ve yöneticiliğe muktedir olan bir başkasının getirilmesine çalışıyorlardı. Bu konudaki dileklerini bulundukları şehrin kadısına iletiyorlardı. Ayrıca kadıdan, teşkilâtın başına yeni geçecek şahsa berat(tayin kararnamesi) verilmesinin sağlanmasını da istiyorlardı. Kadı ise, onların bu isteğini göz önüne alarak, ilgili makama “yeni yönetici için” berat verilmesini belirten arzını gönderiyordu. Nitekim, böyle bir durum 22 Ş[Şaban] 1025 H.(5 Eylül 1616 M.)’de Bursa’da “Pazarbaşılık” müessesinde meydana gelmişti. Burada, Devlet Hazinesi’ne senede 20 kuruş nakit vermek üzere “pazarbaşı” olan bir kimse(Seyyid Mehmed veled-i Seyyid Hakkı), “pazarbaşılık”ın sorumluluğunu lâıyıkıyla yerine getiremediğinden çarşı ihtiyarları[esnaf] tarafından değiştirilmek istenmişti. Bu gaye ile yine senede 20 kuruş Devlet Hazinesi’ne vermek şartıyla ve bu göreve muktedir bir şahsiyete sahip bulunması nedeniyle bir başka şahsın “pazarbaşılık”a getirilmesi, buna dair beratın verilmesi, Bursa kadısı Mustafa Efendi’den talep edilmişti. Kadı da bu isteği ilgili makama bir arz ile bildirmişti.⁵⁷

XVIII. yüzyıl esnaf ve zanaatkârlarının bir başka sorunu da, yöneticilerinin, meslek üyeleriyle iyi geçinememeleri ve üyelere baskı kurmaları, zulüm yapmalarıydı. Ayrıca, üyelere hakları olmadığı halde çeşitli adlar altında para toplamaları ve rüşvet almalarıydı.

Esnaf yöneticilerinin bu tavırları yüzünden, çarşı esnafının rahatsızlıklarını dile getirdiklerine şahit olunmaktadır. Böyle durumlarda da esnaf ve zanaatkârlar, yöneticilerden ve baskılarından kurtulmak için, onların üzerinden yöneticilik görevinin alınarak uygun buldukları ve güvendikleri, görevin uhdesinden gelmeğe kadir birisini, onun yerine getirmeğe çalışıyorlardı. Evahiri Ş[Şaban] 1179 (Şubat başı 1766)’da, Kars kalesindeki çarşı esnaf ve zanaatkârları “pazarbaşı” olan Muhammed, çarşı esnafıyla iyi ilişkileri olmamasından başka, onlara cefa ve zulümde de bulunuyordu. Bu sebeple kale içindeki çarşı esnafı, bu yöneticinin “pazarbaşılık” görevinin üzerinden alınarak, aynı görevin uhdesinden gelebilecek olan Ali’ye verilmesini, Kars kalesi kadısı Osman’dan istemişlerdi. Kadı da, bu hususu

⁵⁷ Bk. *BOA, İbnülemin-Tevcihat, N° 1350*, belge tarihi: 22 fi[fiaban] 1025 H. / 5 Eylül 1616 M.

ilgili makama arz etmişti.⁵⁸ Yine evail-i L[Şevval] <11>77 H. (Nisan başı 1763 M.)'de, "Kars Erzurum çarşısı pazarbaşılık"ını üzerinde bulunduran Selim'in çarşı esnaf ve zanaatkârı ile güzel ilişki içinde olmamasından dolayı bu görevinden alınarak yerine, Hasan isimli birinin getirilmesini kadı Mevlâna Osman, ilgili makama arz etmişti.⁵⁹

Ayrıca, esnaf kethüdaları arasında, şahsî itibarı ve menfaati için yaptığı özel harcamalarını çıkartmak maksadıyla, kethüdası bulunduğu esnaf zümresinden bir yolla para tahsil etmeye çalışanlar karşısında da, esnaf ve zanaatkârların tepkileri büyük olmuştu. Onlar durumu hemen Mahkeme'ye intikal ettirerek, sorunlarının çözülmesini istiyorlardı. 22 Za [Zilka'de] 1131 H. (6 Ekim 1719 M.)'de Üsküdarın "askerî kayıkçılar kethüdası" olan Şahin bin Abdullah, hazine-mande ettiği (devlete bıraktığı) 40 akçelik sipahi ulufesi ile üzerinden kethüdalığı devraldığı Hüseyin'e verdiği 40 akçeyi, yani toplam günlük 80 akçeyi, her gün kayıkçılardan tahsil etmeye çalışarak, onlara baskı yapıyordu. Üsküdar kayıkçılardan toplam 46 esnafın buna tepkisi büyük olmuştu. Onlar, Mahkeme'ye giderek kethüdalığın Şahin bin Abdullah üzerinden alınarak başka birinin tayin olunmasını istemişlerdi. Kayıkçıların Üsküdar naibi Osman'a bildirdiklerine göre, önceden "askerî kayıkçılar kethüdalığı" Hüseyin bin Musa'nın üzerinde idi. Bu şahıs ihtiyar olup hasta düşünce kethüdalığı, oğlu Hasan'a sağlamıştı. Hasan da hâlâ sağ olup "askerî kayıkçılar kethüdası" idi. Şahin bin Abdullah ise, tedarik eylediği 40 akçe sipahi ulufesini devlete bırakıp (hazine-mande edip) Hüseyin bin Musa'ya da 40 akçe vermek şartıyla, "askerî kayıkçılar kethüdalığı"nı ölmüş bulunan Hüseyin üzerinden kendi üzerine aldırmişti. Ancak, Hüseyin'e verdiği 40 akçe ile hazine-mande ettiği 40 akçesini yani toplam 80 akçeyi, her gün bir yolunu bulup kayıkçılardan tahsil etmeye çalışmış ve onlara baskı ve zulüm yapıp tecavüze yeltenmişti. İşte Şahin bin Abdullah'ın bu tavrından hoşnut olmayan kayıkçılar, ondan şikayetçi olmuşlardı. Esnafa göre, "mademki Şahin bin Abdullah 'askerî kayıkçılar kethüdası'dır ve günlüğü 80 akçe esnaftan tahsil amacındadır, onun bu isteğine kayıkçıların tahammülü yoktur. Onun bu isteği, esnafa bir eziyettir, zulümdür ve buna da imkân yoktur. Fakat eğer, kayıkçıların muhtarı olan Hasan Odabaşı ibn Mahmud, Hüseyin bin Musa'nın günlük 40 akçesini vermek şartıyla kayıkçıların üzerine kethüda tayin edilirse, onlar zulüm ve baskıdan kurtulacaklardır. Ayrıca, kayıkçılar teşkilâtı da bir düzene girecektir." Kayıkçılar esnafından isimleri kayıtlı 46 kişi, Mahkeme'de bu görüşü dile getirmişlerdir.

⁵⁸ Bk. *BOA, İbnülemin-Tevcihat, N° 650*, belge tarihi: Evahir-i fi[fiaban] sene1179 H. / fiubat başı 1766.

⁵⁹ Bk. *BOA, İbnülemin-Tevcihat, N° 650*, belge tarihi: Evail-i L[fiavval] sene <11>77 H. / Nisan başı 1763.(Belgeleye düşülen derkenar kaydı)

Üsküdar naibi Osman Efendi, bu durumu ilgili makama iletmiştir; ancak, ilgili makamca adı geçen kethüdalığın Şahin bin Abdullah'a kayıtlı olduğu belirtilmiş ve kayıkçılara zulüm yapmaması, Hüseyin bin Musa'nın 40 akçesini vermesi şartıyla onun "askerî kayıkçılar kethüdalığı"nın devamını tasdik etmiştir.⁶⁰

Bunlardan başka, esnaf ve zanaatkârları çeşitli şekil ve yöntemlerle çarşıları kontrol eden “muhtesibler” de ezmeye ve onları yolsuzluk yapmaya sevk ediyorlardı. Zira, “muhtesibler” ve “kul oğlanları” haksız olarak esnaftan para alıyorlardı. “Muhtesibler” ile esnaf zümreleri arasında, yeni yeni meseleler ortaya çıkıyordu: Esnaf ve zanaatkârlar, Osmanlı hukuk ve nizamına göre (Fatih ve Kanunî kanunnamelerinde), şehirlerdeki pazar yerlerine satılmak üzere getirdikleri malların (hububat, meyve, elbise v.s. pırınçten tuza, üzümünden kabağa, kömürden pamuğa kadar her ne olursa olsun) cinsine göre miktarı değişebilen “bac” denilen vergileri ödemelerine rağmen, bir takım başka ödemelere mecbur tutuluyorlardı.⁶¹

Muhtesibler, Osmanlı malî düzeninde bir çeşit işletmeciler olan mültezim (ihtisab mukataa eminleri) olduğundan ve birden zengin olmayı da düşündüklerinden, esnafları kontrol ederlerken her şeyde hata ve kusur bulmağa çalışıyorlardı.⁶² Bu sebeple de esnaf ve zanaatkârların şikâyetine neden oluyorlardı. Ayrıca mültezimler, esnafı iyi tanımak ve izlemek gayesi ile yararlandıkları, kendilerine bağlı “dellâl” adı verilen, berat almaları da gerekmeyen sayıları bu yüzden gittikçe artan görevlileri için de, “dellâliye” adıyla fazla para almaya çalışıyorlardı. Bunun önüne geçilemiyordu.⁶³ Diğer taraftan, “kuloğulları” da, esnaftan “ramazaniyye”, “ıydiyye” ve “palyalık” adıyla, rüşvet ve aidat gibi şeyler alıyordu, vermedikleri takdirde de esnafa ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı.⁶⁴ Bunun dışında, “muhtesibler” ile “pazarbaşı”, “yeniçeri” ve “sipahi zabıtları” arasında, sık sık bac ve diğer vergiler ve müdahaleler yüzünden anlaşmazlıklar çıkıyordu.⁶⁵

Esnaf ve zanaatkârların yaşadıkları sorunlardan biri de kaçakçılığa yönlendirilmeleri idi. Yöneticilerin haksız olarak yaptıkları davranışları ve baskıları yüzünden esnaf ve zanaatkârlar, ekonomik koşulların ve ahlâkî çöküntünün de tesiriyle, vergi vermemek için mal ve eşyalarını kaçak olarak satma ve para kazanma yoluna gidiyorlardı. Bunun için de, düzenin kendilerine

⁶⁰ Bk. *BOA, İbnülemin-Tevcihat, N° 2501*, belge tarihi: 22 Za[Zilka'de] sene <11>31 H. / 6 Ekim 1719 M.(Buyuruldu)

⁶¹ Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 17-18.

⁶² Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 35.(Mecelle-i Umur-ı Belediye'den naklen)

⁶³ Özer Ergenç, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret”, s. 507.

⁶⁴ Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 35.

⁶⁵ Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 19.

sunduğu meşru pazarlar yerine meşru olmayan pazar mahallerini tercih ediyorlardı. Bu durum yasaklanmasına ve cezalandırılmalarına sebep olmasına rağmen onlar, şehir dışında bazı yerlerde kaçak olarak mallarını satmayı sürdürüyorlardı.⁶⁶ Esasen bu sorunu, sadece şehirlerdeki esnaf ve zanaatkârlar değil, gümrüklerin bulunduğu iskelelere deniz tarafından ve karadan mal getirip götüren tüccarlar da yaşamak zorunda kalıyorlardı.⁶⁷

Esnaf ve zanaatkârlara dışarıdan yani bizzat mesleğin içinden olmayanlar tarafından müdahale edilmesi sorununa gelince, bu konuda da büyük sıkıntıların yaşandığına şahit olunmaktadır. Bu müdahaleler, meslek teşkilâtının yöneticiliğine mesleğin bizzat içinden gelmediği halde geçmek veya getirilmek isteyenler tarafından gerçekleştiriliyordu. Esnaf ve zanaatkârlar, bu şekildeki müdahaleler yüzünden sıkıntı çekiyor ve rahatsızlıklarını dile getiriyorlardı. Diğer meselelerinin çözümü için yaptıkları başvurularda izledikleri yolu, böyle durumlarda da uyguluyor ve ilgili kadıya başvuruyorlardı. Kadıdan, böyle davranış içinde bulunanların reddedilmesini veya onlara mani olunmasını istiyorlardı.

9 Receb 1141 H.(8 Şubat 1729 M.)’de İstanbul’daki “fesci taifesi” böyle bir durumla karşılaştığından, onların dilekleri, kadı tarafından ilgili makama arz edilmişti. İstanbul’da “Mahkeme”ye gelerek “bedesten”de çalıştıklarını, evvelden beri meslekleri dışından üzerlerine “kethüda” tayin olunmadığını, “kethüda” tayin olunanların da hep “fesci erbabı”ndan geldiğini belirten fescilerin temsilcileri, eski olan kaidelerine aykırı olarak meslekleri dışından bazı kimselerin başlarına kethüda olmak isteğine işaret ederek, “fesci esnafı nizamı”na uymayan bu tür “kethüdalık” taleplerinin reddedilmesini istemişlerdi.⁶⁸

Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının önemli sorunları arasında kıtlık ve yangınlarda vardı. Kıtlık esnasında, fiyatların artışı söz konusu oluyordu. Fiyatların yükselişi yüzünden esnaf ve zanaatkâr, narh meclisince imal ettiği mal için kendisine verilmiş fiyat üzerinden, sahip olduğu kârını kaybediyordu. Ayrıca, kıtlık nedeniyle hammaddenin bulunması da zorlaşıyordu. Afetlerden yangın ise, esnaf ve zanaatkârlar için büyük bir yıkımdı. Yangınlar aynı zamanda şehirlerin fizikî yapısına da büyük zarar veriyordu. Yangınların derecesine göre esnafın ve zanaatkârların ve onların yaşadıkları şehirlerin

⁶⁶ Bk. M. Çağatay Uluçay, *Aynı eser*, s. 17-18 ; Özer Ergenç, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret”, s. 507.

⁶⁷ Bu konuda geniş bilgi için bk. Bk. İbrahim Güler, “XVIII. Yüzyılda Trabzon’un Sosyal ve Ekonomik Durumuna Dair Tesbitler”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998-Trabzon)Bildirileri*, Trabzon 2000, s. 334-337.

⁶⁸ Bk. *BOA, İbnülemin-Tevcihat, N° 1645*, belge tarihi: 9 Receb sene1141 H. / 8 fiubat 1728 M.

uğradığı zararlar değişebilirdi. 24 Şevval 1212 H. (11 Nisan 1798 M.)'deki bir tesbite göre, Sinop şehrinde Acemoğlu Hanı'nda gece saat 4'te yamakların içki alemleri yaptıkları sırada ocaktan yayılan ateş sonucu büyük bir yangın meydana gelmişti. Bu yangın, fırtınanın da tesiriyle gittikçe yayılmış, bir ucu şehrin Meydankapu denilen yerinde diğer ucu da Toprak mahallesinde olmak üzere beş saat sürmüştü. Bu büyük afet karşısında şehir esnaf ve zanaatkârları 200 dükkânını, şehir halkı ise 400 evini kaybetmiş ve halk büyük zarar görmüştü.⁶⁹ Böylece şehir esnaf ve zanaatkârlarının işyerleri ve sermayeleri bir anda yok olmuştu.

Esnaf ve zanaatkârların içinde bulundukları durum; onların vergi kaçırmaları ve sair kanuna uymayan davranışları ile muhtelif nedenlerden kaynaklanan sorunları, Osmanlı hükümetlerini meşgul eden bir mesele olmuştur.⁷⁰ Nitekim, esnaf ve zanaatkârlar ile hükümet kurumları arasındaki yazışmalar, bu hususu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak Osmanlı hükümetlerinin, bu meselenin üstesinden gelebilecek çözümleri üretmek konusundaki mükellefiyetini, lâıkiyle yerine getirmek için akılcı politikalar geliştirip uyguladığı hususunda, kuşku ve kaygılar bulunmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak denebilir ki, XVIII. yüzyıl Osmanlı esnaf ve zanaatkârları, bu devrin ekonomik, idarî ve askerî şartları içinde etkinliklerini sürdürüyorlardı. Bunlar, artık, birçok incelemedeki fütüvvet prensiplerini benimsemiş ve bu prensipleri tamamiyle tatbik etmiş ticaret erbabı tanımlamasından uzaklaşmış görünüyorlardı. Onlar, XVIII. yüzyıl şartları içinde, sermayesini ve işgücünü geliştirmeye çalışan zümrelerdi. Bu zümrelerin teşkilât biçimleri de, şekil ve muhteva yönünden, önceki dönemlerden nisbeten bazı farklılıklar içeriyordu. Her şeyden önce artık, bu zümrelerin başındaki yöneticiler, “pîr”, çok az istisnası olmakla beraber “ahi” değildi; onlar, “kethüda”, “baş(terzi başı, ekmekçi gibi)”, “yiğitbaşı”, “ustabaşı” şeklinde anılıyorlardı. Esnaf ve zanaatkârlar ayrıca, lonca teşkilâtındaki inhisar prensiplerinin çoğunu aşmış görünüyorlardı. Bir meslek sahibinin teşebbüs gücü sayesinde değişik iş kollarında yatırım yapması, sermayesini genişletmesi, iş hacmini de artırması söz konusu idi. Bu yatırımlar, işyerleri kurmak şeklinde gerçekleştiriliyordu. Aynı esnafa ait birçok işyeri ile satış yerleri olan dükkânlar bulunabiliyordu.

Ancak, teşebbüs gücünün ve iş kapasitesinin gelişimine paralel olarak XVIII. yüzyıl esnaf ve zanaatkârları, birtakım ekonomik, idarî, askerî sorunlara da sahip bulunuyordu. Bu sorunlar, dönemde meydana gelen yangın ve kıtlık gibi doğal şartlardan kaynaklandığı gibi, devletin götüğü ekonomik ve para

⁶⁹ Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s. 168-169.

⁷⁰ Bk. Özer Ergenç, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin.....”, s. 507.

politikasından, idarî, askerî yapıdan ve ahlâkî çöküntüden kaynaklanıyordu. Esnaf ve zanaatkârların kendi teşkilâtı içinde bizzat kendilerinden ve yöneticilerinden kaynaklanan sorunlar da vardı.

Esnaf ve zanaatkârların yaşadıkları sorunların halli için hükümetin, önlem alma çabaları görölüyordu. Ancak, sorunların devam etmesi, önlemlerin verimliliğinin ne derece sağlıklı olduğu konusunda bir soruyu da akla getirmektedir. Sorunları konusunda zaman zaman esnaf ve zanaatkârlar da, hükümet makamlarını bilgilendirerek önlem alınmasını istiyorlardı. Bu istekleri, gerek mesleklerinin yöneticileri vasıtasıyla gerekse grup halinde kendileri tarafından ilgili makamlara iletiliyordu.

XVIII. yüzyılda cereyan etmiş olan bütün bu ekonomik ve sosyal olaylar, yaşadığımız dünyadaki esnaf ve zanaatkârların muhtemel sorunlarının nasıl çözümlenebileceği konusunda, günümüz insanlarına fikir üretme açısından kuşkusuz bir ilham kaynağıdır. Çünkü, günümüzde de esnaf ve zanaatkârlar ile sanayicilerin, XVIII. yüzyıldaki biçimiyle olmasa da “Türkiye Şöförler ve Otomobilciler Federasyonu”, “Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Birliği”, “Türkiye Otelciler Birliği”, “Türkiye Barolar Birliği”, “Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği”, “Fırıncılar ve Ekmekçiler Birliği” ve sair adlar altında teşkilâtlanmış olduğunu, yine bu yüzyıldaki bazı sorunların aynıları olmasa da benzerlerinin günümüzdeki ticaret ehli tarafından yaşandığını, demokratik sistem içerisinde sorunlarını T.C. hükümetlerine duyurmaya çalıştıklarını ve gereken tedbirlerin alınması isteklerinde bulunduklarını unutmamak gerekir. Artık, Osmanlı Devleti'nin esnaf ve zanaatkârlarının sorunlarını hallatmak gibi bir şansı yoktur, çünkü tarihe karışmıştır. Esas olan Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin, geçmişten gelen tecrübelerle, meslek ve ticaret erbabının sıkıntılarını çözmek şansını değerlendirmesidir. Aksi takdirde, muhtemel olarak karşılaçağımız sorunların altında kalarak, ekonomik ve ticaret hayatı ile sosyal hayatımızın çöküşüne fırsat verilmiş olacaktır.

XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler

Tablo-1:
MUHTELİF YILLARA AİT OSMANLI ESNAF VE
ZANAATKÂRLARI ***

Sıra no:	(XVIII.yy.) (XVIII.)	(XV. yy.) (XIX.yy.)	(XIX.yy.başı)	(XVI. yy.)	(XVII. yy.)	(XVI. yy.)	(XIX.yy.başı)	(XVI. yy.)	(XIX. yy.)
SINOP ⁷¹	ANKARA ⁷²	ANKARA ⁷³	BURSA ⁷⁴	Genel ⁷⁵	TOKAT ⁷⁶	TOKAT ⁷⁷	MANİSA ⁷⁸	DIYARBAKIR ⁷⁹	SİVAS ⁸⁰
1.Abacı	?	Abacı	??	Abacı	?	Abacı	?	?	Abacı
2. ?	?	?	??	?	?	Abadikici	?	?	?
3. ?	?	?	??	?	?	?	?	Arabacı	?
4. ?	?	?	??	Akideci	?	?	?	?	?
5. ?	Arpacı	?	??	?	Allâf	Arpacı	?	Allaf	?
6. ?	?	?	??	?	Alef-İrîng(Arpacı)	?	?	?	Arpacı
7. ?	?	?	??	?	?	?	Altuncu	?	?
8. ?	?	?	??	?	?	?	?	Arabacı	Arabacı
9. ?	?	?	??	?	Anakını(Telâkî, takkacı)	?	?	?	?
10. ?	?	?	??	Astarcı	?	?	?	?	?
11.Aşçı	?	?	??	Aşçı	Tabbâh (Aşçı)	Aşçı-Kelleci	Aşçı	Aşçı	Aşçı
12. ?	Attar	Attar	??	?	?	Attar	Attâr	Attar	Attar
13.Babuçu	Babuçu	?	??	Babuçu	Pabuçdüz,Pabuçi	?	Pabuçu	Babuçu	Babuçu
14. ?	?	?	??	?	Bâğhân(Bağcı)	?	?	?	Bağcı
15. ?	?	?	??	?	?	?	?	?	Bağçevan
16. ?	?	Bakırcı	??	?	?	Bakırcı	?	?	Bakırcı
17.Bakkal	Bakkal	Bakkal	??	Bakkal	Bakkal	Bakkal	Bakkal	Bakkal	Bakkal
18. ?	?	?	??	?	?	Balancı	?	?	?
19. ?	?	Balcı	??	?	?	?	?	?	?
20. ?	?	Balıkçı	??	?	?	?	?	Balıkçı	Balıkçı

*** Bu tabloda, XVIII. yüzyıla ait Sinop ve Sivas, XIX. yüzyıla ait Ankara, Tokat , Diyarbakır ve Sivas, XVI. yüzyıla ait Bursa, Manisa ve Tokat, XV. yüzyıla ait Ankara şehirlerindeki bazı esnaf ve zanaatkârlar tanıtılmaktadır. Ayrıca XVII. yüzyıla ait genel mahiyetteki meslek erbabı da mukayese amacıyla tabloda sunulmuştur.

71 Bk. İbrahim Güler, *Aynı tez*, s.154-163.

72 Bk.. Rifat Özdemir, “Ankara Esnaf Teşkilâtı.....”, s. 170-171. (Özer Ergenç’in Doktora Tezi’nden naklen).

73 Bk. Rifat Özdemir, Aynı eser, s.171-178.

74 Bk. Halil İnalçık, Aynı makale, s. 62.

75 *Kanunnâme-i Ehl-i Huref(Zanaatkârlar Kanunu)*, Yayına Hazırlayan: Abdullah Uysal, Birinci Baskı, Ankara 1982, s. 88-94.

76 Bk. İlhan Şahin-Feridun M. Emecen, Aynı makale, s. 299-303.

77 Bk.Rifat Özdemir, “Tokat Esnaf Teşkilâtı.....”, s. 417-419.

78 Bk. Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 76-77.

79 Bk. İbrahim Yılmazçelik, *Aynı eser* , s. 309.

80 Bk. Ömer Demirel, Aynı makale, s. 514.

İbrahim GÜLER

21. ?	?	?	??	?	?	Balmumcu	?	?	Balmumcu
22. ?	?	Baltacı	??	?	?	?	?	?	Baltacı
23. ?	?	?	??	?	Bardakçı	?	?	Bardakçı	?
24. ?	?	?	??	?	?	?	?	Barutçu	
25. ?	?	Basdırmacı	??	?	?	?	?	?	?
26. ?	?	?	??	?	?	Basmacı	?	Basmacı	Basmacı
27. ?	?	?	??	Başcı	Başcı	?	Başcı	?	?
28. ?	?	?	??	?	Bennâ	?	Bennâ	?	?
29. Berber	Berber	Berber	??	Berber	?	Berber	?	Berber	Berber
30. ?	?	?	??	?	Bere-fürüş	?	?	?	?
31. ?	?	Bez boyacı	??	?	?	?	?	?	?
32. ?	?	?	??	?	Bezci	?	?	?	?
33. ?	?	?	??	?	Bezekçi	?	?	?	?
34. ?	Bezirci	Bezirci	??	?	Bezirci	?	?	?	Bezirci
35. ?	Bezzaz	Bezzaz	??	?	Bezzaz(Bezci)	Bezzaz	?	Bezzaz	Bezzaz
36. ?	?	?	??	?	?	?	Bıçakçı	?	Bıçakçı
36. ?	?	?	??	?	?	?	?	?	Bina amelesi
37. ?	?	?	??	?	Biryânî(Kebabcı)?	?	?	?	Kebapçı
38. Bostancı	Bostancı	Bostancı	??	?	Bostanî	?	?	?	Bostancı
39. ?	Boyacı (Sebbağ)	?	Sebbağ	?	Boyacı	?	Boyacı	Boyacı	Boyacı
40. ?	?	?	??	?	Bozacı	?	Bozacı	Bozacı	?
41. ?	?	Börekçi	??	Börekçi	Börekçi	Börekçi	Börekçi	Börekçi	Börekçi
42. ?	?	?	??	?	?	Bûnci(Kahveci)	?	Camcı	Camcı
43. ?	?	?	??	?	Canbaz	?	?	Canbaz	Canbaz
44. ?	?	?	??	?	?	?	?	?	Cebel
45. ?	?	?	??	?	?	?	?	Cennan	?
46. ?	Cerrah(ye tabibler)	?	??	?	Cerrah	?	?	Cerrah	?
47. Cevahirci	?	?	??	?	?	?	?	?	?
48. ?	?	?	??	?	?	?	?	?	Cezveci
49. ?	?	?	??	?	?	?	?	?	Cübbeci
50. ?	?	?	??	?	Cüllâh	?	Cüllah	Cüllah	?
51. ?	?	?	??	?	Cüllâl (Çulcu)	?	?	?	?
52. ?	?	?	??	?	?	?	?	Çadırcı	Çadırcı
53. ?	?	?	??	?	?	?	?	?	Çahgen
54. ?	?	?	??	?	?	?	?	?	Çamaşırcı
55. ?	Çanakçı	?	??	?	Çanakçı	?	?	?	Çanakçı
56. ?	?	Çarıkcı	??	?	?	Çarıkcı	?	?	?
57. ?	Çerçi	?	??	?	?	?	?	?	Çerçi
58. ?	?	?	??	?	?	?	?	?	Çerikçi
59. ?	?	?	??	?	?	Çıbıkçı	?	?	?
60. ?	?	Çıkırıkçı	??	?	Çıkırıkçı	Çıkırıkçı	Çıkırıkçı	?	Çıkırıkçı
61. ?	?	?	??	?	Çırakçı(Mumcu)	?	?	?	?
62. ?	?	Çilingirci	??	?	Çilingir	?	Çilingir	Çilingir	Çilingir

XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler

63.Çizmecı	?	?	??	?	?	?	?	Çizmecı	Çizmecı
64. ?	?	?	??	?	?	?	?	?	Çoban
65. ?	?	?	??	?	?	Çorapçı	?	?	Çorapçı
66. ?	?	?	??	?	?	?	Çömlekçi	?	Çömlekçi
67. ?	?	Çubukçu	??	?	?	?	?	?	Çubukçu
68. ?	?	?	??	?	?	?	?	Çulcu	?
69. ?	?	Çulhacı	??	?	?	Çulha	?	?	?
70.Debbağ	Debbağ	?	??	Debbağ	Debbağ	?	Debbağ	Debbağ	Debbağ
71. ?	?	Destici(Testici)	??	?	?	?	?	?	?
72.Değirmenci	?	Değirmenci	??	?	Âsiyâbı	?	?	Değirmenci	Değirmenci
73.Dellak	Dellak	?	??	?	Dellak	?	Dellak	?	?
74.Dellal	Dellal	Dellal	??	Dellal	Dellal	?	Dellal	Dellal	Tellak(?)
75.Demirci	Demirci	Demirci	??	?	Haddâd (Demirci)	Demirci	?	Demirci	Temurci
76. ?	?	Destici	??	?	?	?	?	?	?
77. ?	?	?	??	?	?	?	?	?	Deveci
78. ?	?	?	??	?	?	?	?	?	Dibekci
79. ?	?	Dikici	??	?	?	Dikici	?	?	Dikici
80. ?	?	?	??	?	?	?	?	Direkçi	?
81. ?	?	?	??	?	?	Doğramacı	?	?	?
82. ?	?	?	??	?	?	Döğmeci	?	Döğmeci	?
83. ?	?	Dökmeci	??	?	?	?	?	?	Dökmeci
84. ?	?	?	??	?	?	Döktücü	?	?	?
85. ?	?	?	??	?	Düğmeci	?	?	?	?
86. ?	?	Dühancı	??	?	?	Dühancı	?	Tütüncü	?
87. ?	?	Dülger	??	?	Dürüdger(Dülger)	?	?	?	Dülger
88. ?	?	?	??	?	Dürümcü	?	?	?	?
89.Ekmekçi	?	Ekmekçi	??	Ekmekçi	Habbaz	Habbaz	Habbaz	Habbaz	Ekmekçi
90. ?	?	?	??	?	Elekçi	?	?	?	Elekçi
91.Elmacı	?	?	??	?	?	Manav	?	?	?
92. ?	?	?	??	?	?	Elvanboyacı	?	?	?
93. ?	?	Enfiyeci	??	?	?	?	?	Enfiyeci	Enfiyeci
94. ?	?	?	??	Esirci	?	?	?	?	?
95. ?	?	?	??	?	?	?	?	Esbci	?
96. ?	?	?	??	Eskici	Pineoliz,Pine-Sitşiy(Eskici)	Eskici	?	Eskici	Eskici
97. ?	?	?	??	?	?	?	?	?	Fenerci
98. ?	?	?	??	?	?	?	?	?	Fişekçi
99. ?	?	?	??	?	?	?	?	Gazcı	?
100. ?	?	Göncü	??	?	?	Göncü	?	Göncü	Göncü
101. ?	?	?	??	?	Haccar (Taşçı)	?	?	?	Taşçı
102.Haffâf	?	Haffâf(Kavaf)	??	?	Haffâf(Kavaf, Ayakkabıcı)	Haffâf	Haffâf	Haffâf	Haffâf
103. ?	?	?	??	?	Hâki	?	?	?	?
104. ?	?	Hallac	??	?	Hallac	Hallac	Hallac	Halaç	?
105.Hamamcı	?	?	??	Hamamcı	Hamamcı	?	Hamamcı	Hamamcı	Hamamcı

İbrahim GÜLER

106.?	?	?	Hâmcı	?	?	?	?	?	?
107.?	?	Hammal	??	?	Hammal	?	?	?	Hammal
108.?	?	?	??	?	Hancı	?	?	Hancı	Hancı
109.?	?	?	??	?	?	Harirboyacı(peki)	?	?	?
110.?	?	?	??	?	Harbende(Eşekçi)	?	?	?	?
111.?	?	?	??	?	Harîrât(Doğramaacı)	?	Harrat	?	?
112.?	?	Hasırcı	??	?	?	?	?	?	?
113.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Hattat
114.?	?	?	??	?	?	?	Hayyât	?	?
115.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Hekim
116.?	?	Helvacı	??	Helvacı	Helvacı	?	Helvacı	Helvacı	?
117.?	?	?	??	?	Hemkeş (Sütcü ?)	?	?	?	?
118.?	?	?	??	?	Himârî (Eşekçi)	?	?	?	Merkepçi
119.?	?	Hınacı	??	?	?	?	?	Hınnacı	?
120.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Hızarcı
121.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Höllükçü
122.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Hurdacı
123.?	?	?	??	?	?	?	?	?	İcarcı
124.?	?	?	??	?	Irgad	?	?	?	?
125.?	?	İğci	??	?	İğici	?	?	?	?
126.?	?	?	??	?	?	Inceci(Dolapçı)	⁸¹	?	?
127.?	?	?	??	?	İncici	?	?	?	?
128.?	?	?	??	?	İpçi	?	?	?	?
129.?	?	?	İpekçi	?	Hariri (İpekçi)	İpekçi	İpekçi	?	?
130.?	?	?	??	İplikçi	?	İplikçi	?	İplikçi	?
131.?	?	?	??	?	?	?	?	?	İşçi
132.?	?	?	??	İşkembeci	İşkenbeci	?	?	?	?
133.?	?	?	??	?	Kabalakçı	?	?	?	?
134.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kabancı
135.?	?	?	??	?	?	Kadayırfçı	?	?	Kadayırfçı
136.?	?	?	Kadifeci	?	Kadifeci	?	?	?	?
137.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kafecçi
138.?	Kaftancı	?	??	?	?	?	?	?	?
139.Kahveci	?	Kahvehane(Kahveci)	??	?	?	?	?	Kahveci	Kahveci
140.Kalaycı	Kalaycı	Kalaycı	??	?	Kalaycı	Kalaycı	Kalaycı	Kalaycı	Kalaycı
141.?	?	?	??	?	Kalburcu	?	?	?	?
142.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kalıpçı
143.?	?	?	??	?	Kalkancı	?	?	?	?
144.?	?	Kalpakçı	??	?	?	Kalpakçı	?	?	Kalpakçı
145.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kaltakçı
146.?	?	?	??	?	Kalyanî(Nargileci?)	?	?	?	?

81 Özer Ergenç, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret”, s. 507.

XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler

147.?	?	?	??	?	Kamçıcı	?	?	?	?
148.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kantarıcı
149.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kara amele
150.Kasap	Kasap	Kasap	??	Kasap	Kasap	Kasap	Kasap	Kasap	Kasap
151.?	?	?	??	?	Kaseger (Kâseci)	?	?	?	?
152.?	?	?	??	?	?	Kassar	?	?	Kassar
153.?	?	?	??	?	Kaşıkcı	?	?	?	Kaşıkcı
154.?	Katırcı	?	??	?	?	?	?	Katırcı	Katırcı
155.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Katırcı
156.?	?	?	??	?	?	?	?	Kavukçu	?
157.?	?	?	??	?	Kavvâl	?	?	?	?
158.?	?	?	??	?	Kavvâs (Okçu)	?	?	?	?
159.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kayakçı
160.?	?	?	??	Kaymakçı	?	?	?	?	?
161.Kazgancı	Kazancı	?	??	?	Kazgâni	Kazancı	?	Kazancı	?
162.?	?	Kazlıcı	??	?	?	?	?	?	?
163.?	?	Kazzaz	??	?	Kazzaz (İpekçi)	Kazzaz	?	?	Kazzaz
164.?	?	?	??	?	Kebâbî	Kebapçı	Kebapçı	?	Kebapçı
165.?	?	?	??	?	Kekkebûr (Keğegir)	?	?	?	?
166.Keresteci	?	?	??	?	?	Keresteci	?	?	?
167.?	Keçeci	Keçeci	??	?	Keçeci	?	?	Keçeci	Keçeci
168.?	?	?	??	?	Keşger (Ayakkabıcı)	?	?	?	?
169.?	?	?	??	?	?	?	Kehhal	?	?
170.?	?	?	??	?	?	?	?	Kelekeci	Kavuncu
111.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kelleci
172.?	?	?	??	?	Kemager (Yaycı)	?	?	?	?
173.?	?	?	??	?	Kemankeş (Yaycı)	?	?	?	?
174.?	?	?	??	?	Kemerci	?	?	?	Kemerci
175.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kerpiççi
176.?	?	?	??	?	Kervansarayî	?	?	?	?
177.?	?	?	??	?	Koyâl (Ölücü), Ölücü	?	?	?	?
178.?	?	Kılıçcı	??	?	Kılınçcı	?	?	Kılıçcı	Kılıçcı
179.?	?	?	??	?	Kıncı	?	?	?	?
180.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kilimci
181.?	?	?	??	?	?	Kilitçi	?	?	Kilitçi
182.?	?	?	??	?	Kilkçi (Kalemci ?)	?	?	?	?
183.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kilimci
184.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kilitçi
185.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kıracıbaşı
186.?	?	Kireççi	??	?	?	?	?	?	Kireççi
187.?	?	?	??	?	?	Kiremitçi	?	?	?
188.?	?	Kirişçi	??	?	Kirişçi	Kirişçi	Kirişçi	Kirişçi	?
189.?	?	?	??	?	Kirpasî	?	?	?	?

İbrahim GÜLER

190.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Kitapçı
191.?	?	?	??	?	Kolnediz (Eskici)	?	?	?	?
192.?	?	?	??	?	Kumaşboyacı	?	?	?	?
193.?	?	?	??	?	?	Kundakçı	?	?	Kundakçı
194.?	?	Kurşuncu	??	?	?	?	?	?	?
195.?	?	?	??	?	Kuşakçı	?	?	?	?
196.?	?	?	??	?	Kuşçu	?	?	?	?
197.Kuyumcu	Kuyumcu	Kuyumcu	??	?	Kuyumcu	Kuyumcu	?	Kuyumcu	Kuyumcu
198.?	Kûlahçı	?	??	?	Kûlahdiz,Kûlâhî (Takkeci)	?	?	Kullahçı	?
199.?	?	?	??	?	Kûlekci	?	?	Kûrekçi	?
200.?	?	?	??	?	Kûlhanî (Ateşçi,Ocağı?)	?	?	?	?
201.Kürkçü	Kürkçü	Kürkçü	??	?	Kürkçü	Kürkçü	?	Kürkçü	Kürkçü
202.?	?	Leblebici	??	?	?	?	?	Leblebici	Leblebici
203.?	?	?	??	?	?	?	?	Lûleci	Lûleci
204.?	?	?	??	?	Leğenci	?	?	?	?
205.?	?	?	??	?	Lokmacı	?	?	?	?
206.?	?	?	??	?	?	?	Macuncu	?	?
207.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Madenci
208.Makaracı	?	?	??	?	?	?	?	?	?
209.Marangoz	?	?	??	?	?	?	?	?	?
210.?	?	?	??	?	?	?	?	Mazucu	?
211.Mellah	?	?	??	?	?	?	?	?	?
212.?	?	?	??	?	?	?	?	Mermerci	?
213.?	?	?	??	?	Messâk (Koğacı)	?	?	?	?
214.?	?	?	??	?	Mestçi	?	?	Mestçi	?
215.Meyhaneci	?	?	??	?	Mey-âriş,Meyhaneger	Kahvehane(cı)	?	Meyhaneci	?
216.?	?	?	??	?	Mil'aka (Kuşakçı)	?	?	?	?
217.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Mismar
218.?	?	?	??	?	Miyân-bend-şâh(Kuşakçı)	?	?	?	?
219.?	?	?	??	?	Miyânger(Kuşakçı)?	?	?	?	?
220.Mumcu	Mumcu	Mumcu	??	Mumcu	Mumcu	?	?	Mumcu	Mumcu
221.?	?	?	??	?	Mutâf	?	?	Mutaf	Mutaf
222.?	?	?	??	?	Mutrib	?	?	?	?
223.?	Muytab	Muytab(Mutâf)	??	?	?	Muytab	Muytab	?	?
224.?	?	?	??	?	Mûzedir,Mûzeger (Çermeci)	?	?	?	?
225.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Mücellit
226.?	?	?	??	?	Nakkaş	?	?	?	?
227.Nalbantçı	Nalbantçı	Nalbant	??	?	?	Nalband	Nalband	Nalband	Nalbent
228.?	?	Nalçacı	??	?	?	Nalçacı	?	Nalçacı	Nalçeci
229.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Nalinci
230.?	Neccar	?	??	?	Naccâr	?	Neccar	Neccar	Neccar
231.?	?	?	??	?	Nemedger,Nemedi(Kecceci)	?	?	?	?
232.?	?	?	??	?	Neyzen	?	?	?	?

XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler

233.?	Oduncu	?	??	Oduncu	attâbî (Oduncu) Oduncu	?	?	Oduncu
234.?	?	?	??	?	Okçu	?	?	?
235.?	?	?	??	?	?	Oturakçı	?	Oturakçı
236.?	?	?	??	?	?	?	?	Paçaçı
237.?	?	?	??	?	Palandüz, Palanî	?	?	Palancı
238.?	?	Palasçı	??	?	?	?	?	Palasçı
239.?	?	?	??	?	Panbukçu, Panbuki	?	?	?
240.?	?	?	??	?	Pazarcı	?	?	?
241.?	?	?	??	?	?	?	Pekmezci	?
242.?	?	?	??	?	?	Penbeci	?	Penbeci
243.?	?	?	??	?	?	?	?	Peşkirci
244.?	?	?	??	?	?	Peştemalcı	?	Peştemalcı
245.?	?	Pirinççi	??	?	?	?	?	Pirinççi
246.?	?	?	??	?	Postdüz(Postcu)	?	?	?
247.?	?	?	??	?	Rengçi, Renkger (Boyacı)	?	?	?
248. Reis	?	?	??	?	?	?	?	?
249.?	?	?	??	?	Rençber	?	?	?
250.?	?	?	??	?	?	Saatçi	?	Saatçi
251. Sabuncu	Sabuncu	?	??	?	Sabunî	?	?	Sabuncu
252.?	?	Saçakçı	??	?	?	?	?	?
253.?	?	?	??	?	Saka	?	?	Saka
254.?	?	?	??	?	?	?	?	Sarıkcı
255.?	Sarrac	Sarrac	??	?	Sarrac	Sarrac	Saraç	Sarraç
256.?	?	?	??	?	Sarraı	?	?	?
257.?	?	?	??	?	?	Satenci	?	?
258.?	?	?	??	?	Sayyâğ (Kuyumcu)	?	?	?
259.?	?	?	??	?	Sayyâh (Delâl ?)	?	?	?
260.?	?	Sebzeci	??	?	?	?	?	Sebzeci
261.?	?	?	??	?	Sekkâk (Bıçakçı)	?	?	?
262. Semerci	Semerci	Semerci	??	?	?	Semerci	?	Semerci
263.?	?	?	??	?	Semmânî	?	?	?
264.?	?	?	??	?	Sengtraşı (Taşçı)	?	?	?
265.?	?	?	??	?	Ser-ürüş (Başçı)	?	?	?
266.?	?	?	??	?	Seyyaf (Kılıççı)	?	?	?
267.?	?	Sıvacı	??	?	?	?	?	?
268.?	?	?	??	?	?	Simitçi	?	?
269.?	?	?	??	?	?	?	?	Sirkeci
270.?	Sofcu	?	??	?	Sofcu	?	?	?
271.?	Sof perdahçı	?	??	?	?	?	?	?
272.?	Sof yuyucu	?	??	?	?	?	?	?
273.?	?	?	??	?	?	?	?	Soğancı
274.?	?	?	??	?	Sucu	?	?	?

İbrahim GÜLER

275.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Suyoleu
276.?	?	?	??	?	Sûkger (Pazarıcı)	?	?	?	?
277.?	?	?	??	?	Sumakî	?	?	?	?
278.?	?	?	??	?	Surnâyî	?	?	?	?
279.?	?	?	??	?	?	?	?	Susamcı	?
280.?	?	?	??	?	Sâzozî, Sâzanger (İbnecî)	?	?	?	?
281.?	?	?	??	?	Sûzger	?	?	?	?
282.?	?	Şalcı	??	?	?	?	?	Şalcı	?
283.?	?	?	??	?	?	?	?	Şamdancı	Şamdancı
284.?	?	?	??	?	Şâneger (Tarakçı)	?	?	?	?
285.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Şekerci
286.?	?	?	??	Şerbetçi	Şerbetî (Şerbetkâncî)	?	?	Şerbetçi	Şerbetçi
287.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Şevbci
288.?	?	?	??	?	?	?	?	Şıracı	?
289.?	?	?	??	?	Tablî (Davulcu)	?	?	?	?
290.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Tabutçu
291.?	?	?	??	?	Tahtacı	?	?	?	?
292.?	?	Tahmisân	??	?	?	?	?	?	Tahmis
293.?	?	Takyeci	??	?	Takyeci	?	Takyeci	?	?
294.?	?	?	??	?	?	?	Tarakçı	?	Tarakçı
295.?	?	Taşcı	??	?	Taşcı	?	Taşçı	?	Taşçı
296.?	?	Tekneci	??	?	?	?	?	?	?
297.?	?	?	??	Tellal	?	?	?	?	Tellal
298.?	?	Terazici	??	?	?	?	?	?	?
299.?	?	?	??	?	?	?	?	Tereci	Tireci
300.Terzi	Terzi	Terzi	??	Terzi	Hayyât (Terzi)	Terzi	?	Terzi	Terzi
301.?	?	Tiftikçi	??	?	?	?	?	?	?
302.?	?	Tiftik boyacı	??	?	?	?	?	?	?
303.?	?	?	??	?	Tirger	?	?	?	?
304.?	?	?	??	?	Tuyûrî (Kuşçu)	?	?	?	?
305.?	?	?	??	?	Tuzcu	Tuzcu	?	Tuzcu	Tuzcu
306.Tüfenkçi	?	Tüfenkçi	??	?	?	?	?	Tüfenkçi	Tüfenkçi
307.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Uncu
308.?	?	Urgancı	??	?	?	Urgancı	?	?	?
309.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Yağcı
310.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Yağlıkçı
311.?	?	?	??	?	Yancukcu (Zirhes)	?	?	?	?
312.Yazıcı	?	?	??	?	Kâtib	?	?	?	?
313.?	?	?	??	?	?	?	Yaycı	?	?
314.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Yemenici
315.?	?	?	??	Yoğurtcu	?	?	?	?	Yoğurtçu
316.?	Yorgancı	Yorgancı	??	?	?	?	?	Yorgancı	?
317.?	?	?	??	?	?	Yurtcu	?	?	?

XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler

318.?	?	?	??	?	Yüncü	?	?	Yüncü	?
319.?	?	?	??	?	Zedekçi (Çalgıcı)	?	?	?	?
320.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Zenbîlci
321.?	?	?	??	?	Zerger	?	?	?	?
322.?	?	Zeytünce	??	?	?	?	?	?	?
323.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Ziyadeci
324.?	?	?	??	?	?	?	?	?	Zurnacı

KAYNAKÇA

A) Ana kaynaklar:

1-Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi :

İbnülemin-Tevcihat, N° 650, belge tarihi: Evahir-i Ş[Şaban] sene1179 H. / Şubat başı 1766.

İbnülemin-Tevcihat, N° 650, belge tarihi: Evail-i L[Şevval] sene <11>77 H. / Nisan başı 1763. (Belgeleye düşülen derkenar kaydı)

İbnülemin-Tevcihat, N° 1350, belge tarihi: 22 Ş[Şaban] 1025 H. / 5 Eylül 1616 M.

İbnülemin-Tevcihat, N° 1645, belge tarihi: 9 Receb sene1141 H. / 8 Şubat 1728 M.

İbnülemin-Tevcihat, N° 2501, belge tarihi: 22 Za[Zilka'de] sene <11>31 H. / 6 Ekim 1719 M.(Buyuruldu)

Cevdet-İktisat, N° 1571 , belge tarihi: 10 Receb 1178 H. / 4 Ocak 1765 M.

2-Kanunnameler:

Kanunnâme-i Ehl-i Hıref (Zanaatkârlar Kanunu), Yayına Hazırlayan: Abdullah Uysal, Birinci Baskı, Ankara 1982.

B) Seyahatnameler ve hatıralar:

D'OHSSON, M. de M., *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler*, Çeviren: Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser:3, (Tercüman gazetesinde hazırlanan bu eser Kervan Kitapçılık A.Ş. ofset tesislerinde basılmıştır), Tarihsiz.

UBICINI, J.H.A., *1855'de Türkiye*, 2. Cilt , Çeviren: Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser:98, İstanbul 1977.

LECOMTE, Pretextat, *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar (XIX. y.y. Sonu)*, Baskıya Hazırlayan: Ayda Düz, Tercüman 1001 Temel Eser:59, (Tercüman gazetesinde hazırlanan bu eser Kervan Kitapçılık A.Ş. ofset tesislerinde basılmıştır), Tarihsiz.

C) Araştırmalar:

AKTEPE, M. Münir, “Ahmed III. Devrinde Şark Seferine iştirak Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, VII / 10 (İstanbul 1954), s. 17-30.

BARKAN, Ömer Lütfi, "XVI. Asrın ikinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten XXXIV/133-136* (Ankara 1970), s.557-607.

CUNBUR, Müjgân, “Şer‘iye Sicillerine Göre Mudurnu Esnafı”, *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum (13-15 Ekim 1993-Ankara)Bildirileri*, Ankara 1996, s. 25-32.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.

ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, (Gözden geçirilmiş, ekler ve düzeltmeler yapılmış) İkinci Baskı, Konya 1981.

_____, “Anadolu Türkleri'nin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu Alanda Ahiliğin Etkileri)”, *Belleten LII / 203 (1988)*, s. 485-500.

DEMİREL, Ömer , “XIX. Yüzyıl Osmanlı Şehir Ekonomisi (Sivas Örneği)”, *Osmanlı III (İktisat)*, Editör: Güler Eren-Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 504-521.

EMECEN, Feridun , *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989.

ERGENÇ, Özer, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına ilişkin Bazı Bilgiler”, *Belleten LII / 203 (1988)*, s. 501-533.

_____, “Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler”, *Belleten LII / 203 (1988)*, s. 667-683.

GÜLER, İbrahim, *XVIII. Yüzyılın ilk Yarısında Sinop (İdarî Taksimat ve Ekonomik Tarihi)*, İstanbul 1992 (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış “Doktora Tezi”).

_____, “XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Sosyal ve Ekonomik Durumuna Dair Tesbitler”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998-Trabzon)Bildirileri*, Trabzon 2000, s. 327-349.

- _____, "Osmanlı Devri İzmir-Tunus İlişkileri (XVI-XVIII. Yüzyıl)", *CIEPO-14 Uluslararası Türk incelemeleri Kongresi*, İzmir 18-22 Eylül 2000, 14 sahife.
- İNALCIK, Halil, "Bursa-I. : XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Belleten XXIV / 93 (1960)*, s. 45-66, 67-102.
- KAZICI, Ziya, "Ahilik", *Türkiye Diyanet Vakfı islâm Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İstanbul 1988, s. 540-542.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "1009 Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiyatları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9 (İstanbul 1978), s. 1-85.
- _____, *Osmanlılar'da Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983.
- _____, "Osmanlı iktisadi Yapısı" adlı incelemesinin [Bk. Mübahat S. Kütükoğlu] *Osmanlı İktisadi Yapısı*, *Osmanlı Devleti Tarihi*, 1. Cilt, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yayını, İstanbul 1994, s. 513-729.
- MANTRAN, Robert, "Etat Ottoman au XVIIe siècle, Stabilisation ou declin ?", *Histoire de l'Empire Ottoman sous la direction de Robert Mantran*, Edition de Librairie Artheme Fayard, France 1989, s. 227-265.
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Türkiye'de Ahilik Araştırmalarına Eleştirel Bir Bakış", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, 13-15 Ekim 1993, Ankara 1996, s.129-138.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, "XVII. Yüzyılda Türkiye Şehirlerindeki Başlıca Yöneticiler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1 (Samsun 1986), s. 140-155.
- ÖZDEMİR, Rifat, *XIX. Yüzyılın ilk Yarısında Ankara-Fizikî, Demografik, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1785-1840)*, Birinci Baskı, Ankara 1986.
- _____, "Ankara Esnaf Teşkilâtı(1785-1840)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:1 (Samsun 1986), s. 156-181.
- _____, "Tokat Esnaf Teşkilâtı(1771-1840)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, s. 397-424.
- ÖZTÜRK, Mustafa , "Trabzon'da Fiatlar (1750-1770)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, s. 425-434.

İbrahim GÜLER

ŞAHİN, İlhan - EMECEN, Feridun M., “XV. Asrın ikinci Yarısında Tokat Esnafı”, *Osmanlı Araştırmaları (The Journal Of Ottoman Studies)*, VII-VIII, İstanbul 1988, s. 287-308.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk iktisat Tarihi*, Birinci Baskı, İstanbul 1986.

ULUÇAY, M. Çağatay, *XVII inci Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı*, İstanbul 1942.

UNAT, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Genişletilmiş Dördüncü Basım, Ankara 1974.

VEINSTEIN, Gilles, "L'Empire dans sa grandeur (XVe siècle)", *Histoire de l'Empire Ottoman sous la direction de Robert Mantran, Edition de Librairie Artheme Fayard*, France 1989, s. 159-226.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Osmanlı Toplumu", *Osmanlı Devleti Tarihi, I. Cilt*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yayını, İstanbul 1994, s.439-510.

YILMAZÇELİK, İbrahim, *XIX. Yüzyılın ilk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, Ankara 1995.